

Anteckningar om praxis vid gemensamma vote- ringar inom riksdagens kamrar.

Af

Lektor R. Törneblad.

II.

Då *frågor om ändring af lagar och författningar* icke falla inom statsregleringens område, borde i ärenden af dylik art tvister, huruvida gemensam votering skall anses berättigad eller icke, svårligen kunna antagas förekomma, såvida man icke utsträcker författningsbegreppet så långt, att det skulle omfatta *organisationsfrågor*. Om dessa senares samband med anslag hafva vi talat i den förra uppsatsen. Men det har verkligen gifvits fall, då strid uppstått, huruvida beviljandet af anslag ej inneburit författnings- eller lagändring. Ett sådant inträffade 1892 i afseende å ersättningen för *kofoder* till folkskolelärarne.

I kungliga kungörelsen af den 5 juni 1885 hade nämligen förskrifvits, att skoldistrikt skulle gifva sin lärare "kofoder" in natura eller ersättning därför. Med anledning af väckta motioner hade vid 1892 års riksdag statsutskottet (i utl. n:o 9: 20 mom. b) hemställt,

att riksdagen måtte besluta, att bestämmelsen därom, att åt ordinarie lärare eller lärarinna bör anskaffas sommarbete och vinterföda för en ko eller ock, där hinder eller svårigheter af lokala eller andra förhållanden därför möta, minst värdet af 8 hl. 25 liter spannmål af visst slag i ersättning lämnas, må upphöra att gälla, samt att i stället godtgörelse för ifrågasvarande naturaprestation skall under benämningen "ersättning för kofoder" utgå med 100 kr. för år, med rätt för skoldistriktet att af statsmedel såsom bidrag härtill erhålla $\frac{2}{3}$ af beloppet eller 66 kr. 67 öre, dock att sådan lärare eller lärarinna, hvilken vid den tidpunkt, då stadgandet härom träder i kraft, erhåller kofoder in natura eller ersättning därför till högre belopp än 100 kr. för år, må vara berättigad att vid sådan förmån bibehållas, hvad ersättningen vidkommer, dock ej längre, än hvartill beslutet eller öfverenskommelsen om sådan ersättning föranleder, men att skoldistriktet äfven i dessa fall må äga rättighet att åtnjuta nyssnämnda statsbidrag 66 kr. 67 öre för år. I ett annat moment d) föreslogs motsvarande höjning af statsanslaget. Första kammaren afslog utskottets hemställan, men Andra kammaren återremitt-

terade frågan och beslöt vid den förnyade behandlingen ($\frac{9}{5}$), på yrkande af hr *Olof Jonsson*, "att, då till ordinarie lärare eller lärarinna vid folkskola eller till annan examinerad vid folkskola antagen lärare eller lärarinna utginge kontant ersättning för kofoder med minst 100 kr., eller ock på grund af ordinarie lärares eller lärarinnas därom gjorda yrkande, kofodret till sådan lärare eller lärarinna utginge in natura, skoldistriktet skulle äga att af statsmedel bekomma ett årligt bidrag af 66 kr. 67 öre till denna del af lärarens eller lärarinns aflöning." Erforderlig höjning af statsanslaget beslöts jämväl.

Statsutskottet uppsatte enhälligt voteringsproposition om bidraget och anslagsförhöjningen. AK antog den utan diskussion, men FK afslog den ($\frac{12}{5}$) med 54 röster mot 50 efter en kort öfverläggning, hvarunder hrr grefve *Lagerbjelke* och *A. N. Sundberg* yrkade afslag; men hrr grefve *G. Sparre* och *Törneblad* bifall. Skälet till afslagsyrkandet var, att frågan gällde en lagändring. Man hade visserligen sagt, att det endast vore fråga om en lindring i skoldistriktens besvär, men på det sättet skulle ett i lag eller författning föreskrifvet åliggande komma att upphävas, ifall man lämnade motsvarande ersättning för hvad åliggandet kostade. Häremot invändes, att 1885 års författning uttryckligen förutsatte, att kostnaderna för folkskoleväsendet skulle bestridas af kommunerna med bidrag af statsmedel, och hvad som föreläge vore intet annat, än att ytterligare ett belopp af 66: 67 skulle för ändamålet af statsmedel utgå. Också hade år 1875 voterats gemensamt i en likartad fråga, nämligen om bestämmandet af statsbidraget till löner för folkskolelärarne till $\frac{2}{3}$. Äfven framhölls, att skollärarne skulle bibehållas vid sin rätt att få kofoder in natura, så att frågan rörde blott anslaget.

Mot prejudikatet från 1875 anmärktes, att ett sådant icke alls vore afgörande; om misstag förut begåtts, vore det så mycket mera angeläget, att man icke fortsatte därmed. Invändningen kan nog hafva sin riktighet, men eget är att vid det ifrågavarande tillfället år 1875 mot den af statsutskottet enhälligt uppställda voteringspropositionen ingen erinran framställdes i kamrarna. Anledningen härtill torde böra sökas däri, att grundsatsen om statens bidrag till folkskolelärares aflöning sedan länge var stadgad. Redan samtidigt med folkskolestadgans utfärdande 1842 var möjlighet beredd för vissa församlingar att erhålla anslag af statsmedel och sedan dess hade statsbidrag flere gånger fastställts. (Jfr ock Samm. S. & KU. 1891 N:o 9; FK. $\frac{10}{5}$.)

Annorlunda ställde sig saken med frågan om *statsanslag för beredande af lättnad med 10 % i rustnings- och roteringsbesvären* år 1884. Sedan kamrarna härom fattat olika beslut, uppställde SU (i mem. 51: 20) voteringsproposition, men mot densamma reserverade sig ledamöterna från FK. I diskussionen härom ($\frac{3}{5}$) uttalade i AK hrr *Ola Andersson*, *Daniel-*

son och *Ivarsson* den åsikten, att votering ovillkorligen borde äga rum, emedan frågan gällde en *statsutgift*¹ som afsåge lindring i de ifrågavarande besvärerna, men icke *indelningsverkets afskaffande*. Hr *Danielson* jämförde den föreslagna lindringen med dyrtidstillägg åt tjänstemän, hvilket ju också vore en hjälp. I konungens rättigheter, sades det, gjorde man intet ingrepp; det vore fråga endast om att åstadkomma ett *sammanstående* beslut af kamrarna. Hr *Herslow* röjde en viss tveksamhet, men ansåg, att man i sak intet kunde vinna genom att framkalla en formell strid. I FK framhöll hr *Rydin*, att saken ginge ut på en lagändring, och frih. *B. A. Lejonhufvud* erinrade, att på den nu ifrågasatta vägen indelningsverket kunde, tvärt emot stadgandet i 80 § RF, blifva rubbadt.

I båda kamrarna vägrade talmännen propositionen på bifall till utskottets hemställan och stödde sin vägran därpå, att frågan om *förändring af indelningsverket* icke kunde blifva föremål för gemensam votering. AK lät bero vid sin talmans propositiionsvägran och lade utskottets hemställan till handlingarna. FK åter ogillade och afslog voteringspropositionen samt förklarade frågan förfallen.

Diskussionen om den sålunda uppställda voteringspropositionen hade omedelbart föregåtts af en annan märklig öfverläggning, nämligen om *grundskatternas afskrifning*. Sedan AK efter därom väckt förslag beslutat sådan med 10 0/0, men FK fattat motsatt beslut, hade SU (i mem. 51: 1:0) uppställt voteringsproposition, men med reservation af samtliga ledamöter från FK. Här rörde sig frågan egentligen om riksdagens rätt att besluta om *de ordinarie statsinkomsterna*, men jämväl i den frågan spelade lagändringsmomentet in. Den öfverläggning, som fördes i kamrarna (³/₅) var dock egentligen en gengångare från 1872, då man stridt om afskaffandet af *mantalspenningarna*. En kort redogörelse för hvad vid det tillfället försiggick må därför först meddelas.

Motion var i frågan väckt inom AK af hr *Ola Månsson*. Motivet var skattelindring för de mindre bemedlade, men det hufvudsakliga syftemålet att bereda möjlighet för *grundskatternas afskrifning* genom att på voteringsväg borttaga en ordinarie skatt. SU tillstyrkte motionen (utl. n:o 17), men ledamöterna från FK reserverade sig dels emot själfva saken, dels mot formen, nämligen "att riksdagen må besluta", utan tillägg af "för sin del". I FK var frågans öde på förhand afgjordt, och där uttalades (⁴/₅) af de flesta uppträdande bestämda protester däremot, att riksdagen skulle kunna anses äga bestämmanderätt öfver de ordinarie statsinkomsterna.

¹ Kursivering är gjord af förf.

I AK var naturligtvis i fråga om saken pluralitet gifven. Striden rörde sig mest om *formen*, och var ett förspel till den, som sedan skulle äga rum om berättigandet af *gemensam votering*. Behandlingen ägde rum ⁹/₃.

Hr *A. W. Dufva* från Stockholm var hufvudtalaren. Han stödde sig först och främst på 57 § RF: "Svenska folkets urgamla rätt att sig beskatta utöfvas af riksdagen allena." I §§ 58 och 59 RF vore visserligen stadgadt: "för hvarje lagtima riksdag låte konungen uppvisa statsverkets inkomster och utgifter, fordringar och skulder" samt "i sammanhang med uppvisandet af statsverkets tillstånd och behof låte konungen för riksdagen framställa förslag rörande sättet att genom bevilningar fylla hvad staten kan utöfver de ordinarie inkomsterna erfordra", men däri innebures endast, att K. Maj:t hade att i statsregleringsförslaget upptaga såväl de ordinarie inkomsterna som bevilningarna, hvarvid måste iakttagas, att de ordinarie skatterna skulle utgå, tills de i vederbörlig ordning blifvit afskaffade. Enligt 64 § RF ställdes såväl de ordinarie som de extra statsinkomsterna till konungens disposition att anordnas till de af riksdagen pröfvade behof efter den upprättade staten. Talaren häfdade vidare med anförande af äldre regeringsformer riksdagens beskattningsrätt. Beträffande åstadkommandet af ett riksdagsbeslut om afskaffandet af en skatt, hade man att gå till 69 § RF och 63 samt 65 §§ RO. I den förnämnda hette det: "då statsutskottets förslag rörande antingen *statens reglerande* eller bevilningens därefter lämpade hela belopp . . . förehafves, gälle hvad angående behandlingen af utskottets afgifna förslag uti RO stadgas." Därefter föreskrifves den gemensamma voteringen för de ofvan upptagna fallen, i händelse sammanjämkning ej kan åstadkommas. I 65 § RO talas däremot endast om "*statsutgifter*, bevilning samt riksbankens och riksgäldskontorets styrelse och förvaltning, inkomster och utgifter". Den stridighet, som förefunnes, borde afgöras efter RF:s föreskrift, ty i 85 § RF hette det: "såsom grundlagär skola anses denna regeringsform samt den riksdagsordning, den successionsordning och den tryckfrihetsförordning, hvilka i *öfverensstämmelse med de grundsatser, som i denna regeringsform bestännas*, riksdagen och konungen gemensamt fastställa". Alltså vore RF afgörande i tvistiga fall. För öfrigt måste i alla händelser staten regleras, och detta kunde ej ske, om ej vid olika beslut, hvilka ju ock kunde röra inkomsternas *beräkning*, gemensam votering finge äga rum.

Å andra sidan, hvilkens talan fördes särskildt af ministrarne *Wærn* och *Adlercreutz* samt hr *Rundgren*, framhölls,

att stadgandet i § 57 RF om riksdagen *allena* såsom beskattande tillkommit för att utestänga möjligheten till beskattning genom provinsmöten;

att föreskriften om konungens plikt att föreslå hvad staten kunde *utföra* de ordinarie inkomsterna erfordra, ställd i sammanhang med den om *uppvissandet* af statsverkets tillstånd och behof, hvilket förut skett inför statsutskottet, som skolat afgifva förslag om sättet att *fylla* behofven, angåfve de ordinarie inkomsterna såsom en gifven tillgång;

att de ordinarie statsinkomsterna bestode äfven af *arrendemedel* och *bötesmedel*, hvilka riksdagen ej kunde ensidigt borttaga;

att åt riksdagen ingenstädes förbehållits rätt att *taga bort* ordinarie skatter samt

att konstitutionsutskottet vid 1834—1835 års riksdag (i mem. 5) med anledning af en mellan borgareståndet och dess talman uppkommen tvist just i fråga om de ordinarie statsinkomsternas bestämmande genom riksdagen allena, hänvisat till ett memorial i likartad fråga vid 1828—30 års riksdag, där, efter åberopande af §§ 58, 59 och 62 RF, utskottet yttrat sig på följande sätt:

”Häraf synes klart följa, att den i 57 § RF rikets ständer allena förbehållna utöfning af svenska folkets själfbeskattningsrätt endast kan sträcka sig till de i 60 § omnämnda extra ordinarie afgifterna. Då dessutom i grundlagen intet särskildt föreskrifves om sättet för ordinarie statsinkomsters förändring, måste hvarje dylik förändring tillvägbringas i enahanda ordning som andra förhållanden eller genom konungs och ständers sammanstående beslut.” Utskottet tillägger, att genom de ordinarie statsinkomsternas borttagande ständerna skulle kunna utan konungens sanktion de facto upphäfva hela 59 § RF.

Sedan kamrarna i frågan fattat olika beslut, uppställde SU vote-ringsproposition (mem. 57). Ledamöterna från FK reserverade sig och ansågo frågan förfallen. Grefve *Ugglas* anförde särskildt ett yttrande från 1834 af författaren till 1809 års RF, *Hans Järta*, hvilken erinrat om hvad ordet *allena* åsyftade, nämligen att förekomma beskattning provinsvis. Han hänvisade jämväl till 109 § RF mom. 3, hvars första del lyder: ”Där så oförmodadt skulle hända, att riksdag, när den afslutats, icke hade staten reglerat eller någon ny bevillning till bestämdt belopp sig åtagit, fortfare den förra statsregleringen och bevillningen intill nästa riksdag.” Denna bestämmelse skulle kunna göras betydelslös genom den tolkning, man nu ville gifva åt grundlagen, så till vida, att i det förutsatta fallet en brist skulle uppstå i statsregleringen, om före riksdagens afslutande en eller flere af de ordinarie statsinkomsterna blifvit nedsatta eller borttagna. Han erinrade slutligen om hvad konstitutionsutskottet vid 1809 års riksdag yttrat därom att RF innehölle blott grundprinciperna för de ärenden, som sedermera vidlyftigare afhandlades i RO.

Den sist angifna ståndpunkten häfdades också i FK (22/4) af frih.

L. de Geer, som menade, att, om någon otydlighet förefunnnes i RF beträffande ordningen för besluts fattande, riksdagsordningens närmare bestämda stadganden borde följas, samt hänvisade till 59 och 64 §§ RF, där statsreglering (= utgiftsstaten) och bevillning vore ställda jämte hvarandra. Hr *Rydin* analyserade äfven historiskt, uttrycket "statens reglerande", hvilket han, i likhet med hvad 1871 års riksdag yttrat, fann hänföra sig till fastställandet af statsverkets *utgifter* och *beräkningen* af de inkomster, som konungen ägde anordna till de af riksdagen pröfvade behofven, båda såsom grund för bestämmandet sedermera af *bevillningens* belopp. Talmannen, grefve *Lagerbjelke*, vägrade proposition och enahanda blef förhållandet i AK (²²/4), där ärkebiskop *Sundberg* förde klubban. Vägran motiverades så, att talmannen på grund af den klara och oförtydbara lydelsen af 63 och 65 §§ RO, ansåg sig, utan afseende på den tolkning, man velat gifva åt ett i sig själf mångtydigt uttryck i 69 § RF, vara förhindrad att i frågan, som enligt hans uppfattning redan vore fallen genom kamrarnas skiljaktiga beslut, framställa proposition å bifall till SU:s förslag.

Efter det anlopp, som satts i gång, kunde man hafva ägt skäl till den förmodan, att AK skulle låta befogenheten af talmannens vägran komma inför konstitutionsutskottets forum, men så blef icke fallet. Grefve *Arovid Posse*, hvilken utan tvifvel var hufvudledaren i fälttåget, nöjde sig med ett beklagande, att talmannen icke delade SU:s uppfattning, men den aktning och det förtroende, som talmannen under en tid af flere år förvärfvat sig, skulle enligt hans åsikt sannolikt föranleda därtill, att kammaren icke ville i grundlagsenlig ordning vädja mot hans uppfattning. För egen del stode han kvar vid sin åsikt. Då emellertid FK godkänt sin talmans propositionsvägran, vore frågan i alla händelser, praktiskt sedt, förfallen. Han ville därför hemställa, att kammaren måtte "låta saken vid hr talmannens framställning bero". Kammarledamöter uppträdde härefter i lång följd efter hvarandra för att protestera mot talmannens vägran, men längre gick man ej. Slutet blef, att det, i följd af ett quiproquo, då votering begärdes af en medlem, som icke var inne i situationen, fick voteras emellan att "låta bero" och bifall till propositionsvägran (det senare yrkandet var hr *Rundgrens*), hvarvid "låta bero" segrade med 97 röster mot 57.

Den, som genomläser protokollet, utan att känna de bakom liggande motiven, står naturligtvis undrande och spörjande inför den motsägelse, som det hastiga återtagat innebär. Men saken var helt enkelt, att man icke *vågade* låta frågan gå till konstitutionsutskottet. Och hvarför? Jo, emedan anhängarne af den gemensamma voteringens berättigande där skulle

hafva kommit i minoriteten. En af AK:s ordinarie ledamöter i utskottet var sjuk, och förste suppleanten, hvilken ej tillhörde landtmannapartiet, hade samma uppfattning som talmannen. Visserligen var denne suppleant, äfven han, sjuk, men hade förklarat, att han ämnade låta bära upp sig i utskottet. Ställd inför eventualiteten af ett nederlag ville majoriteten i AK icke för mantalspenningarnas skull, helst nu i sak intet kunde vinnas, äfventyra den viktigare fråga, som troligen i framtiden skulle förekomma, nämligen *grundskattefrågan*.

Denna senare blef också akut tolf år därefter — vid 1884 års riksdag. Men förhållandena voro då i betydlig mån förändrade. Grefve *A. Posse* hade spelat ut sin roll, hr *Dufva* var död, och partiställningen efter 1883 års riksdag icke densamma. Den strid, som nu stod, blef också endast en svag efterklang af sammandrabbningen 1872. Nu, liksom då, uppställde SU voteringsproposition (mem. 51) emellan AK:s beslut — 10 % afskrifning af grundskatterna — och FK:s afslag. Reservation af medlemmarna från FK. Kamrarna behandlade ärendet $\frac{3}{5}$. I AK voro hufvudtalarne för voteringen hrr *Iffvarsson*, *Danielson* och *Lyttkens*, i FK uppträdde hrr *Mankell*, *Stjernspetz* och *Bexell* för samma åsikt, hvilken förra gången förfäktats af grefve *Gösta Posse* och hr *Storckenfeldt*.

De skäl, som anfördes för och emot, skilde sig föga från de 1872 framställda. Prejudikat från ständsriksdagarna återropades af hrr *Mankell* och *Danielson*, nämligen bland andra besluten 18⁷/960 i fråga om kvarn- och sågräntan, 18²⁷/948 om hammarskatten, 18¹⁹/748 om nedsättning i afgiften för ett kronoarrende och 18²⁷/948 om Falu kungsgårdshjälp.

Å andra sidan invände i AK hr *Rubenson*, att, då i 71 § RF det funnes uttryckligen stadgadt, att gemensam votering skulle äga rum om *grunderna för bevilning*, däraf kunde slutas, att om grunderna för andra slags inkomster votering icke finge ske. Vissa inkomster kunde icke komma under SU:s handläggning eller af riksdagen ensidigt förändras, såsom grundade på författningar och kungörelser; så fyr- och båkmedel, bötesmedel m. fl. (Frih. *L. de Geer*). De ordinarie inkomsterna fortfore, tills rättsgrunden för dem vore upphäfd, och därom måste beslutas i annan ordning än i sammanhang med statsregleringen; de hörde icke till dem, i afseende å hvilka det gällde att fatta beslut för *statsregleringsperioden*. (hr *Rydin*).

Ett särskildt inlägg i frågan gjorde frih. *L. de Geer*, som lämnade redogörelse för tillkomsten af 65 § RO. Konung Carl XV hade önskat full tydlighet i bestämmelserna om de frågor, som icke kunde förfalla. Talaren hade därför, då representationsförslaget skulle författas, gått till

regeringens förslag af 1848. Motsvarande § i detta — § 126 — lydde: "När i fråga rörande ordinarie statsinkomsternas beräkning, statsutgifter eller bevillning eller angående riksbankens eller riksgäldskontorets förvaltning, inkomster och utgifter, kamrarna fatta stridiga beslut, som ej uppå vederbörligt utskotts förslag varda sammanjämkade, skall till frågans afgörande däröfver omröstas på sätt i nästföregående § är stadgad." I expeditionsschefen *Dreijer's* koncept hade orden lydt: "När i fråga om statsinkomsternas beräkning, statsutgifter" o. s. v., med en oväsentlig jämkning i uttrycken om riksdagens verk; men sedan hade å konceptet först tillfogats *ordinarie* framför "statsinkomsternas", samt slutligen både det och "statsinkomsternas beräkning" strukits. Hvarför så skett, kunde talaren ej erinra sig, men förmodade, att man ansett stadgandet härom öfverflödigt, eftersom statsinkomsternas beräkning måste föregå bestämmandet af bevillingens hela belopp och således, i fall af olika beslut afgöras genom votering.

Båda talmännen, grefve *Lagerbjelke* och hr *Wijk*, vägrade proposition å bifall till SU:s hemställan, och härmed förföll frågan. Nu mera torde saken kunna anses utagerad.

Efter den utgång, som frågan om mantalspenningarna år 1872 erhöill, var det helt naturligt, att liknande beslut skulle fattas beträffande det vid samma riksdag på grund af kunglig proposition föreliggande ärendet om *bergverkestiondens* upphörande. Sedan kamrarna i detsamma fattat olika beslut, förklarade SU (i mem. 90) frågan förfallen och hemställde, att inkomsten måtte beräknas till det förut varande beloppet, dock med reservation mot det förra af ledamöterna från AK. I denna kammare yrkades (^{14/5}), att utskottets motivering om att frågan förfallit skulle ogillas, men beräkningen godkännas. Yrkanet återtogs dock, sedan förslag väckts om att "låta vid utskottets hemställan bero", hvilket ock blef kammarens beslut. År 1888 fick en af K. Maj:t väckt fråga om *tiondefrihet* för Höganäs stenkolsverk förfalla i följd af olika beslut (SU 35), och liknande blef förhållandet med K. Maj:ts proposition om *eftergift af arrende för kronoegendomar* (SU 60).

Nära stående de ärenden, om hvilka vi nu talat, äro frågorna om *dispositionen öfver statsverket tillhörande fasta egendomar*. I afseende å dessa frågor har praxis stadgat sig så, att gemensam votering anses icke böra äga rum. Så uttalade SU vid 1871 års riksdag (mem. 22: 12:0) såsom sin åsikt, att väckt fråga om upphörandet af stuteriet vid Ottenby och *egendomens utarrendering* skulle anses förfallen i följd af olika beslut, och

i riksdagens kamrar framställdes häremot ingen erinring. Så ock 1887 majriksd. i fråga om dramatiska teaterns *utarrendering* (SU 35). År 1884 förföll frågan om *upplåtelse* till blindinstitut af *kronolägenheten* Tomteboda (SU 56: 8:o).

Likaledes förföll utan vidare vid 1894 års riksdag i följd af olika beslut frågan om *upplåtelse af tomt för Nya Elementarskolan* (SU 61). Såsom ett alldeles enstaka fall torde man däremot kunna anse, att voteringsproposition utan vidare godkändes vid majriksdagen 1887 i fråga om förläggande af riksdags- och riksbankshus å Helgeandsholmen i förening med *upplåtande* af artilleriplanen till tomt för hofstall (Samm. St. och BU n:o 9). Frågan gällde visserligen riksdagens verk, men den rörde tillika upplåtelse af tomt samt byte af mark med Stockholms stad. Man var dock nu inne i juli månad och längtade till slutet.

Icke så långt från de fall, som vi här förut omförmält, måhända dock närmare anslagsbeviljanden i förening med organisation af en eller annan anstalt, stå de ärenden, i hvilka det gällt förändrad användning af redan till vissa ändamål anslagna medel, eller i vissa fall rätten att använda besparingar, som gjorts på ett håll, till ett nytt behof (jfr Statsv. Tidskr. 1897—98 h. 2, s. 93). Man kan i fråga härom med allt skäl framhålla, att ett anslag, som beviljats för visst ändamål, i samma stund dess användning för ett annat ifrågasättes, bör anses likställt med ett, som äskas i egenkap af nytt, och att således gemensam votering bör äga rum i händelse af olika beslut, men numera synes riksdagen icke gilla en dylik uppfattning. Under en lång följd af år var dock förhållandet sådant, att gemensam omröstning ansågs böra äga rum.

Redan 1867 uppkom en dylik fråga. Kongl. Maj:t hade föreslagit, att *behaglig tids förläningsspannmål*, som blifvit eller komme att blifva indragen till kronan, skulle få användas till fyllande af eventuell brist i tillgångarna för prästerskapets aflöning. Det var i detta fall tydligen fråga om ändrad disposition af ett anslag utan inverkan på siffrorna i staten. Mot voteringen förekom ingen invändning. (SU mem. 67: 27:o.)

I detta sammanhang kan omnämnas, att man år 1869 voterade om *utrikesdepartementets stat*, i hvilken slutsumman var lika — 440,000 rdr — enligt kamrarnas beslut, men utgiftsposterna olika bestämda. (SU mem. 49: 2:o.)

Mera tvifvelaktig synes den 1869 yppade frågan om *öfverförande* af öfverskott, uppkomna under åren 1867 och 1868, å fyr- och båkmedlen till *fonden för krigsfartygsbyggande*. Kongl. Maj:t hade härom framställt förslag, men SU hemställde om afslag härå, dock med *anhållan*, att

Kongl. Maj:t ville af den behållning, som vid 1869 års slut finnes reserverad af anslaget till "exercis af flottans bemanning" öfverföra det för ändamålet erforderliga beloppet. AK godkände SU:s hemställan, men FK ändrade den så, att anhållan i stället skulle gälla de behållningar, som vid 1869 års slut kunde finnas å öfriga 5:te hufvudtitelns reservationsanslag. Voteringsproposition uppsattes af SU (mem. 49) samt antogs utan gensägelse af båda kamrarna, och det, oaktadt saken gällde en *anhållan*.

År 1872 uppställdes voteringsproposition (SU mem. 84) emellan kamrarnas beslut — bifall och afslag — i fråga om *användande* af beviljad extra anslag, 65,000 rdr, för stall och ridhus i *Karlskrona* till uppförande af ett dylikt i *Landskrona*. Förslaget var framställt af *Kongl. Maj:t*, och med anledning *här*af menade hr *Rydin* vid den diskussion, som uppstod i FK (8/5), att frågan *såsom väckt af Kongl. Maj:t* icke kunde förfalla, hvar emot grefve *H. Hamilton*, som, i likhet med hrr *C. Ekman* och *J. J. Nordström*, fann frågan i och för sig tvifvelaktig, ansåg sådan skillnad ej förefinnas emellan enskilda motioner och K. M:ts propositioner, att däraf kunde bero, huruvida en fråga skulle anses böra förfalla eller icke. FK godkände voteringspropositionen, hvilken af talmanskonferensen blifvit funnen riktig.

I afseende å frågan om dispositionen af vissa anslag å 5:te hufvudtiteln 1873 kunna vi hänvisa till den i vår föregående uppsats (Statsvet. Tidskrift 1897—98 h. 2, s. 83 ff.) intagna redogörelsen. År 1874 voterades utan vidare om medel till uppbyggande af nytt ridhus för Vendes artilleri samt i sammanhang därmed om *rätt att använda försäljningssumman* för de gamla tomterna (SU 16 och 57: 12:0).

Utän någon invändning beslöts votering år 1875 beträffande anslaget till dels rekrytering och dels aflöning af *manskapet vid garnisonsregementena*. Frågan gällde, huruvida, i sammanhang med förvandling af rekryteringsanslaget till reservationsanslag, de under det löpande året (1875) uppkomna besparingarna å aflöningsmedlen skulle få användas till fyllande af vakanser, som uppstått före den 1 januari 1875 (SU 37: 7:0).

Riksdagen 1878 lämnade ett synnerligen viktigt prejudikat i afseende å gemensam votering om *användningen* af ett till visst ändamål beviljad anslag. Kongl. Maj:t hade äskat, att vissa under anslaget till aflöning för flottans kårer och stater inbegripna medel till reserv- och indragningsstaterna, i den mån de blefve tillgängliga, skulle få användas till aflöning åt ett visst antal officerare vid kongl. flottan, nämligen för ökning af antalet i det hela. Kamrarna fattade härom olika beslut, och SU uppställde voteringsproposition (mem. 57: 1:0). Men AK afslog denna (14/5)

med 101 nej mot 66 ja, hufvudsakligen på den grund, att det icke vore fråga om någon ny statsutgift, utan endast om ett förändradt användnings-sätt af redan beviljade medel, äfvensom därför att beslutet icke alls inverkade på statsregleringen för 1879. Den segrande sidans talan fördes förnämligast af hrr *L. O. Larsson*, hvilken icke deltagit i SU:s behandling af frågan, och *E. G. Boström*, under det att bland andra hrr *K. J. Berg* och *Rydin* förfäktade den motsatta åsikten. Frågan, sadé de, rörde nämligen en *statsutgift* för ett visst statsändamål, med användning af statsmedel, som ursprungligen afsetts för ett annat ändamål.

Olika utgång fick däremot vid det följande årets riksmöte en voteringsfråga af någorlunda likartad natur, dock endast med *en* rösts öfvervikt (81 mot 80). Kongl. Maj:t hade föreslagit, att till aflöning åt ett uppgifvet antal officerare vid Kongl. flottan, hvilka i enlighet med fastställd lönereglering, skulle successivt tillsättas, måtte få *dels* användas 5,467 kr. 50 öre af det till en permanent reservstat afsedda beloppet, *dels* anvisas 40,647: 50 att från reserv- och indragningsstaterna successivt öfverflyttas (jfr SU utlåt. 11: 2:0). FK hade bifallit förslaget, men AK beslutat afslag jämte *anhållan* i underdänig skrifvelse, att blifvande behållningar i följd af skeende afgång från reserv- och indragningsstaterna måtte tills vidare statsverket besparas. SU uppställde (i mem. 25: 1:0) voteringsproposition. Mot denna anmärktes i AK (15/3), att i *nej*-propositionen var intaget ett skrifvelseförslag — så frih. *B. A. Leijonhufvud* samt hrr *E. G. Boström*, *C. A. Larsson* och *Sven Nilsson* i Efveröd, tillika med hänvisande därtill, att slutsumman blefve densamma, vare sig det ena eller andra beslutet komme att gälla, — medan å andra sidan invändes, att det gällde en statsutgift; så hrr *Hedin* och grefve *Björnstjerna*. Man erinrade om en vid samma riksdag förut afgjord fråga, nämligen om anslag till *artilleri-* och *ingeniörshögskolan* af 45,366: 50, hvilket skulle lämnas genom utbrytning från anslaget till "försvarsverket till lands i allmänhet". Häröf hade votering beslutats i enlighet med SU:s hemställan (i mem. 23: 1:0). Voteringens motståndare påstodo, att i det återopade fallet det varit fråga om en *ny* statsutgift, medan motsidan i det förra beslutet fann ett prejudikat. På erinringen, att den här ofvan omtalade frågan vid 1878 års riksdag ansetts böra förfalla, genmälades, att det *nu* särskildt gällde ett bestämdt belopp i besparingar.

Man finner tydligen, huru vacklande uppfattningen ännu var. Sedan den tiden har dock praxis stadgat sig, i det att AK numera kan anses hafvä bestämt sig för att icke votera om förändrad användning af anslag. —

Visserligen biföll AK vid 1882 års riksdag en voteringsproposition i fråga om lotsverket, där skiljaktighet icke fanns angående beloppet, utan blott om medlens användande, men i det fallet gällde det i själfva verket godkännande af uppgjorda *stater* (jfr SU 11 och 25). Diskussionen ägde rum d. 11 mars, och under densamma häfdade hrr *J. Rundbäck* och *E. G. Boström* åsikten, att votering ej borde ske, men utom hr *Rydin* var nu hr *Carl Ifoarsson* i elden och förfäktade samma mening som 1875 (jfr vår förra uppsats s. 91).

Under åren 1885 och 1886 befäste AK sin uppfattning från 1878.

SU hade 1885 (i mem. 25: 1:0) efter olika beslut i kamrarna förklarar förfallen frågan om rätt för Kongl. Maj:t att använda 114,000 kr., anvisade under anslaget till aflöning åt flottans kårer och stater för permanenta reservstaten, i den mån de blefvo tillgängliga, till aflöning åt en flaggman och åtskilliga officerare för ökande af officerspersonalen. Reservation hade dock anförts af tio bland FK:s ledamöter i utskottet, och vid öfverläggningen i FK (²/₃) uppträdde för reservationen friherrarne *von Kræmer*, *B. A. Leijonhufvud* och *von Essen* samt v. talmannen hr *von Ehrenheim*. Dessa menade, att det vore en vådlig grundlagstolkning, om ordet "statsutgifter" i 65 § RO skulle anses ovillkorligen betyda *ökade* sådana. FK beslutade votera, men AK godkände utskottets hemställan. För denna talade hrr *Danielson* och *C. Ifoarsson*, under det att hr *Hedin* ansåg, att kammaren skulle öfverträda sin grundlagsenliga rätt genom att afböja votering. Beslutet från 1878, hvilket åberopades särskildt af hr *Rydin*, som fann saken tvistig, fällde emellertid utslag *mot* voteringen.

En liknande fråga vid 1886 års riksdag fick samma utgång, i det att FK biföll, men AK afslog framställd voteringsproposition (SU 41: 1:0, FK ⁶/₄).

År 1889 blefvo kamrarna ense om att anse den väckta frågan om användning af 15,000 kr. af *reservationsanslaget* för de allmänna läroverken till understöd åt enskilda läroverk såsom förfallen i följd af olika beslut. (SU 60: 2:0; FK ²⁰/₄). Enahanda var förhållandet både 1889 (SU 81) och 1890 (SU 63) med förslaget om disposition af ett visst belopp af *besparingarna* å anslaget till garnisonsregementenas rekrytering och aflöning för en artillerikasern i Jämtland.

Vid 1891 års riksdag förföll i följd af olika beslut (SU 31: 1:0) utan vidare frågan om öfverförande af ett belopp från *besparingarna* å anslaget till blesserade officerare och underofficerare antingen till invalidfonden eller till fonden för reserverade medel, att disponeras för kommande statsregleringar.

År 1892 förföll K. M:ts förslag om tilldelande af ett personligt lönetillägg af 1200 kr. för år åt en assistent, hvilket skulle *utgå från anslaget till befrämjande i allmänhet af jordbruk och landtmanmanöringar*. (SU 28; Kamr. $\frac{8}{3}$). Samma öde (SU 69) träffade förslaget om användande af en del af *öfverskottet* å hyresinkomsterna från kronans fastighet i Konstantinopel till fyllande af bristen i utgiftsstaten för svenska kyrkan i Paris.

Vid riksdagen 1893 förföll ett af Kongl. Maj:t framställt förslag därom, att Karlskrona artillerikår skulle få åtnjuta den på de nuvarande fästningskompanierna belöpande andel i de till *aflöning åt flottans kårer och stater m. fl. omtalade anslag*, och att i sammanhang härmed Kongl. Maj:t skulle få rätt att använda uppkommande besparingar för byggnader m. m. (SU 70).

Däremot fattade man vid samma riksdag beslut (SU 62: 5:0) att votera gemensamt om ett anslag till *Chalmerska slöjdskolan*. Summan var densamma, 2,000 kr., men villkoren olika. FK hade bifallit K. M:ts förslag om anslag af 2,000 kr. till inrättande af en lektorsbefattning i byggnadskonst m. m., med rätt för innehafvaren till aflöning och öfriga förmåner i likhet med öfriga lektorer vid anstalten, men AK hade endast beviljat ökning i skolans stat med 2,000 kr. till befrämjande af undervisning i byggnadskonst m. m. I AK höjdes ($\frac{21}{4}$) röster mot votering, enär beloppet var lika, men sådan beslöts utan omröstning. Tydligt inverkade härvid de i FK:s beslut intagna lönevillkoren, i enlighet med den uppfattning, som i allmänhet utbildad sig beträffande votering om lönestater, och hvad till dessa hör.

Vid 1897 års riksdag förföll genom AK:s beslut ($\frac{19}{3}$) fattadt efter diskussion med 110 röster mot 79 en fråga, i hvilken SU uppställt voteringsproposition (SU 32). Frågan rörde ett af K. M:t framställt förslag om ändring i staten för *generalstabens*, under förutsättning af ett anslags uppförande å *intendenturkårens stat*. Båda kamrarna hade afslagit det senare, men fattat olika beslut om det förra. Generalstabens stat var till siffran, men ej till *dispositionen oförändrad* enligt båda besluten. Det gällde härvid både den afslagna förutsättningen och medlens *användning*.

Vidare befanns vid 1898 års riksdag en fråga af kombinerad natur, såsom innefattande dels *lönereglering* och dels *organisation* i förening med *öfverflyttning* af anslag, icke böra föranleda gemensam votering. Det var den vidlyftiga framställningen om uppförande å 4:de HT af nya anslag till artilleristyrelsen, fortifikationsstyrelsen, intendenturstyrelsen och arméens sjukvårdsstyrelse, allt i sammanhang med uteslutande ur riksstaten af anslaget till *arméförvaltningen*. Kamrarna fattade olika beslut, AK afslög den

ifrågasatta organisationsändringen, men beviljade ökning af visså anslag, medan FK i hufvudsak, men med några smärre ändringar, godkände det af K. M:t framlagda förslaget. SU förklarade (i mem. 56) frågan förfallen. Hufvudanledningen härtill synes vara att söka i den omständigheten, att så väl i den kungliga propositionen som under förhandlingarna i riksdagen organisationsändringen framträdde såsom *hufvudsak*, hvaremot anslagen hade mindre att betyda. Särskildt stred man om den föreslagna åtgärden att förlägga revisionen af trüppförvaltningsmyndigheternas räkenskaper till fördelningsintendenturerna, en åtgärd, som ock egentligen bör betraktas ur administrativ, ej ur anslagssynpunkt. Någon öfverläggning om voteringsfrågan förekom icke i kamrarna. Fallet bör nämnas under rubriken "organisationsändringar", men har upptagits i detta sammanhang såsom berörande äfven anslags användning, isynnerhet som det inträffat först, sedan vår förra uppsats offentliggjordes.

Af den föregående redogörelsen för de fall, då fråga förevarit om användningen af medel till det ena eller andra ändamålet, lär hafva framgått hvad vi ofvan angifvit, nämligen hurusom praxis under strider och meningsskiljaktigheter mellan kamrarna småningom utbildat sig därhän, att numera gemensam votering i dylika fall icke äger rum. Att vid behandlingen af hithörande ärenden ett besluts inverkan, hvad summan angår, på det följande årets statsreglering framhållits såsom ett moment af viss betydelse, hafva vi sett (jfr särskildt sid. 11), men i och för sig synes detta icke hafva varit afgörande (jfr för öfrigt vår förra uppsats s. 93).

Mera bestämdt blef tidigt nog förfaringssättet i fråga om naturen af ett anslag. I afseende härpå har gemensam votering ansetts gifven. Så voterades 1870 utan invändning emellan olika beslut beträffande uppförandet å *ordinarie* eller å *extra stat* af 13,100 rdr till skogsinstitutet (SU mem. 31: 9:0). År 1873 enades kamrarna om *sammanjämkning* just för att undvika en ödesdiger votering angående naturen af ett anslag. FK hade angående *reservationsanslaget* för de allmänna läroverken beslutat, att för dessa läroverks fortsatta verksamhet och för tillämpning af de i K. M:ts proposition angifna och af riksdagen antagna eller utan erinran lämnade grunder riksdagen måtte ställa detta anslag till K. M:ts förfogande, hvaremot AK efter ordet "måtte" inskjutit "för år 1874", hvarigenom det dittills varande reservationsanslaget utan vidare skulle blifva förvandladt till *extra anslag*. Sammanjämkning skedde så, att orden "under år 1874" i stället inskötos efter orden "för tillämpning", hvarigenom anslagets natur ej ändrades. (Särsk. Utsk. 3, s. 6, 7).

Om *förslags-* eller *reservationsanslag* till befrämjande af folkundervisningen bland finnarne i Norrbotten voterades år 1874 (SU 79: 1:0). Likaså 1875 i fråga om *ordinarie* eller *extra stat* beträffande begärdt anslag för 2:dra sappörkompaniets rekrytering (SU 37: 6:0). Vidare må antecknas, att votering skedde år 1877 om 282,000 kr. såsom *förslagsanslag* eller samma belopp såsom *förslagsanslag högst* till beklädnad för sjömans- och skeppsgossekårerna (SU 48: 2:0). Beträffande ändring af villkoren i afseende å ett *förslagsanslag* förekommo olika beslut 1898. Dessa rörde undervisning i *slöjd* för kvinnliga folkskolelärjungar. Ändring i siffran var icke ifrågasatt, men *effektivt* kunde ändringen i villkoren inverka på förslagsanslagets utgående till beloppet. SU ansåg frågan förfallen (mem. 79). Den rörde också ändring i en kungl. kungörelse och angick dessutom delvis det *löpande* året.

På ett ställe i det föregående (s. 10) hafva vi kortligen angifvit, hurusom hr Rydin i FK $\frac{2}{6}$ 1872 sökte uppställa en bestämd skillnad emellan K. M:ts propositioner och enskilda motioner i det syfte, att gemensam votering beträffande anslag borde äga rum om de förra, men icke om de senare. Enahanda åsikt förfäktades af honom $\frac{21}{3}$ 1885 i AK (se sid. 12). Riksdagen har emellertid icke godkänt en sådan uppfattning, utan ansett de ena frågorna böra behandlas lika som de andra. Praxis är nu mera otvetydig, men naturligtvis bör icke den enskilda motionsrätten användas till att vid sidan af lagen *framkalla* votering. Uppenbarligen har i det afseendet hr *Rydin* rätt, då han i sin förtjänstfulla skrift "Svenska Riksdagen", senare delen II, 46:e kap. varnar mot att genom användningen af samfäld omröstning söka framdrifva frågor, som skola förfalla, då kamrarna stanna i olika meningar. Bruket af gemensam votering beträffande frågor väckta af enskilde bör, såsom han riktigt anmärker, icke få legalisera påtagna missbruk med sådan. I afseende härpå kunna vi för öfrigt hänvisa till vår förra uppsats (sid. 86 ff. och 93).

Vi hafva nu genomgått de viktigaste prejudikat, som föreligga i frågor af egentlig statsregleringsnatur. I en tredje uppsats hoppas vi kunna behandla *bevillningsärenden* och några frågor om *riksbankens* och *riksgäldskontorets* förvaltning.

Tryckfrihetsförordningens § 2 mom. 4 och deklarationstväng.

Af

Aktuarien I. Flodström.

Bland de många anmärkningar, som vid 1897 års riksdag framställdes mot det kungl. förslaget om s. k. obligatorisk själfdeklaration, förekom egendomligt nog icke — ej ens i det berömda anförandet i Första Kammaren, där det föreslagna nya deklarationssystemet förklarades utgöra ett motstycke till forna tiders "spanska stöflar", trähästar och tandutdragning — någon antydning om obehaget att "stå i tidningarna" med sin inkomst uppgifven nära nog på öret. Men om också icke någon fruktan för detta obehag öppet uttalades, är dock den förmodan kanske icke alldeles utan grund, att ett sådant motiv — måhända ej hos alla fullt klargjordt — i sin mån bidragit till förslagets fall. Ty att tidningarna meddela utdrag ur taxeringslängderna, så som dessa nu uppgöras, är en jämförelsevis oskyldig sak mot hvad förhållandet kommer att bli efter införandet af deklarationsplikt. Hvar och en vet nu, att de uppgifter, som ur längderna meddelas, hufvudsakligen endast äro vederbörande nämnders mer eller mindre osäkra uppskattningar. Och så länge man icke själf bekräftat dessa uppskattningar på annat sätt än genom ett helt passivt godkännande af dem, är ju hela saken egentligen ingenting att bry sig om; hvad allmänheten håller före, betyder mindre, så länge man själf ensäm vet huru förhållandet i verkligheten är och sålunda äfven kan vara berättigad att, om omständigheterna det påkalla, förneka uppskattningens riktighet. Men att själf uppgifva sin behållna årsinkomst — naturligtvis så riktigt man kan — och prisgifva denna uppgift åt en nyfiken, fullkomligt obehörig allmänhet, det är en helt annan sak. Man torde icke kunna neka till att det måste förefalla t. o. m.

mindre granntryckta personer, vare sig rika eller fattiga, rätt obehagligt att gifva hvar man en autentisk inblick i sina förmögenhetsförhållanden.

Att det nu är hvarje tidningsutgifvares obestridliga rätt, i kraft af Tryckfrihetsförordningens bekänta § 2 mom. 4, att offentliggöra taxeringslängdernas innehåll huru detaljeradt det honom lyster, lär väl icke kunna betviflas. Visserligen föreslogs i den nyss omnämnda kungl. propositionen med förslag till själfdeklaration (i hufvudsaklig likhet med hvad som stadgas i den antagna bevillningsförordningen), att uppgift af skattskyldig till ledning för hans egen taxering ej skulle utan den skattskyldiges medgifvande få vara tillgänglig för andra än dem som ex officio ägde att därmed taga befattning. Men med ett sådant stadgande — hvares kraft och verkan, i förbigående sagdt, utan motsvarande ändring i Tryckfrihetsförordningen synes åtminstone kunna ställas i fråga — är naturligtvis ej förhindrad, att *själfva hufvudinnehållet* af uppgiften, hvilket väl i regel torde komma att af taxeringsmyndigheterna godkännas och alltså oförändradt i taxeringslängderna införas, blir för allmänheten tillgängligt jämlikt grundlagens bud om allmänna ärenden rörande handlingars, följaktligen ock taxeringslängdernas, offentlighet.

Väl är tryckfriheten en mycket god sak och det nyss omnämnda förordningsmomentet — som visserligen skulle taga sig vida bättre ut i form af en särskild grundlag om officiella handlingars tillgänglighet för hvar och en — vår ögonsten; men många undantag hafva momentets stadganden redan fått, och det är väl fråga om huruvida där ej borde vara ännu några fler. Ty det gifves andra frihetskraf än pressens. När sålunda staten för något visst sitt ändamål af den enskilde medborgaren begär, att han skall till myndigheterna lämna uppgifter rörande sin privata ekonomi — i hvilken man ju oftast hyser en viss obenägenhet, grundad eller ej, för att låta allmänheten få närmare inblick —, synes det ock vara den enskilde medborgarens oomtvistliga befogenhet att fordra, att dessa uppgifter icke få användas för annat än det uppgifna ändamålet och att de hvarken på direkt eller indirekt sätt få offentliggöras (för så vidt ej äfven detta skulle för något viktigt statsintresse vara nödvändigt). Denna den enskildes rätt gent emot staten, att slippa få sina privata ekonomiska angelägenheter blottade för hvem som helst, torde väl kunna anses vara fullt ut så betydelsefull som rätten att få taga del af officiella handlingar, och den ena kräfver grundlags skydd lika väl som den andra. När de båda principerna råka i kollision sinsemellan, har man därför att öfverväga, hvilkendera af dem som i hvarje fall bör, såsom mindre viktig, vika för den andra.

Hvad alltså, i förevarande fråga, först den omständigheten vidkommer, att taxeringslängdernas offentlighet skulle utgöra ett slags garanti mot orättvisors begående vid taxeringen, så må till en början framhållas, att i ett sådant fall som detta hvarje myndig person både kan och bör sörja för sig själf. Äfven om bevillningsberedningars förslag och taxerings- samt pröfningsnämnders beslut ej vore tillgängliga för allmänheten, borde naturligtvis enhvar skattskyldig hafva rättighet att erhålla del af dem i hvad de anginge hans egen beskattning; och det kan väl ifrågasättas, om ej det allmännas skyldigheter i detta fall sträcka sig något längre än — såsom nu — till kungörande att kännedom om taxeringshandlingarnas innehåll kan på uppgifvet ställe inhämtas (se bevillningsförordningens §§ 35 och 51). Efter tagen kännedom — eller, eventuellt, erhållet meddelande — om det belopp, hvartill taxeringssumman bestämts, äger ju den, som är med sin taxering missnöjd och ej tror sig om att kunna reda sig på egen hand, tillfälle till att rådföra sig i frågan med hvem och huru många han vill för att sedan, om så befinnes lämpligt, öfverklaga taxeringen.

Öfvergrepp från taxeringsmyndigheternas sida äro sålunda icke mer att befara vid den slutna än vid den öppna taxeringen. Men möjligen kunde man befara, att för låg taxering lättare skulle kunna undgå uppmärksamheten, om taxeringslängderna ej vore offentliga. Med våra bevillningsberedningars, taxerings- och pröfningsnämnders sammansättning torde det dock mycket sällan inträffa, att någon utomstående — den skattskyldige själf i hvarje fall undantagen — bättre än de känner till möjligen befintliga förmögenhetsposter och inkomstkällor, som den skattskyldige (vid här förutsatt själfdeklaration) skulle vågat fördölja.¹ Och skulle också taxeringens undandragande från offentligheten i ett eller annat enstaka fall möjligen hafva till följd, att stat och kommun ginge miste om några kronor, så synes en sådan eventuell förlust kunna anses vara mer än väl uppvägd af det ökade frihetsmått, som genom en sådan anordning komme hvarje medborgare till del.

Beträffande det att man i kreditfrågor stundom har af nöden att referera till sin åsatta taxering, så har man ju alltid sin egen debetsedel att förete. Behöfves andras kredit, så finnes godt om utvägar att äfven få denna bestyrkt utan att taxeringslängdernas offentlighet måste tillgripas.

¹ På landet äger för öfrigt, enligt bevillningsförordningens § 55, såväl vederbörande kommun och vägstyrelse som municipalsamhälle besvärsmätt i fråga om taxeringsnämnds beslut, hvilket naturligtvis också förutsätter granskningsrätt och utgör en ytterligare garanti mot för låg uppskattning. — Hvad kommun och municipalsamhälle angår, borde gransknings- och besvärsmätten utan olägenhet kunna inskränkas till vederbörande styrelser.

I negerande riktning finnas åtskilliga upplysningar i dessa hänseenden att hämta ur restlängderna, som alltid äro tillgängliga.

För att taxeringslängdernas "förhemligande" må blifva effektivt, bör naturligtvis samma undantagsställning i offentlighetsafseende komma äfven alla utdrag ur dem till del, såsom de förteckningar öfver taxeringsvärden och i vägunderhåll deltagande inkomstandelar, som skola till vägstyrelsernas ordförande öfverlämnas, och framför allt röstlängderna. De sistnämnda urkundernas granskning och justering kan mycket väl ske genom valda förtroendemän; hvad gagn må hafva härflutit af deras offentlighet, torde ej vara lätt att uppvisa.

* * *

Bör då taxeringen, denna viktiga sociala förrättning, icke få någon slags offentlighet? Jo, visserligen; men denna bör vara af en art, som lämnar den enskildes rätt till diskretion oförkränt, på samma gång den nöjaktigt tillmötesgår alla intresserades kraf på att få kasta en inblick i myndigheternas och sina förtroendemäns göranden och låtanden. Den slags offentlighet, som i fall af dylik art plägar tillgripas, är den statistiska.

Det är — själfdeklaration, taxeringslängdernas offentlighet eller icke-offentlighet och liknande frågor oafsedt — rent af besynnerligt att vi icke äga någon officiell årlig förmögenhets-, inkomst-, bevillnings- och uppborädsstatistik.¹ Såsom sådan kan man nämligen knappast betrakta det lilla blad, som kallas Generalsammandrag öfver bevillningen. Sverige, som i fråga om statistik ofta har hedern att gå i spetsen för andra länder, står i detta fall långt tillbaka för exempelvis — att nämna några för författaren bekanta fall — Frankrike, Nederländerna, Portugal och flere tyska stater. Det är så mycket egendomligare, att Sverige ännu saknar en statistik öfver bevillningen och därmed sammanhängande förhållanden, som det sedan länge har en mycket utförlig sådan beträffande ett närliggande ämne, hvilket dock icke på långt när synes kunna göra anspråk på samma omfattande intresse, nämligen kommunernas fattigvård och finanser. Ty det är öfver hufvud knappast någon fråga inom vare sig den politiska eller den kommunala rösträttens och beskattningens viktiga områden som kan klart bedömmas utan tillgång till en årlig bevillningsstatistik. De tillfälliga, ett visst år gällande utredningar man då och då låtit anställa bli ofta i rätt betydande mån missledande eller ge i alla händelser ett resultat, på hvilket man ej vågar förlita sig, till följd af det stora in-

¹ Endast Stockholms stad har för sin del en någorlunda utförlig dylik statistik i sin kommunalberättelse.

flytande som hvar och ett års särskilda konjunkturer utöfva åtminstone på inkomsttaxeringen. Framför allt blir hvarje debatt om progressiv beskattning utan en föregående flerårig bevillningsstatistik till stor del endast en debatt i luften; och för bedömande af verkningarna af ett eventuellt själfdeklarationssystem är några års förutgående bevillningsstatistik ofafvisligen nödvändigt. Det är alltså af många anledningar man kunde vara böjd för att uttala den förhoppningen, att det snart inträdande nya århundradet icke såsom det gamla måtte få bevittna, att man i svenska riksdagen nödgas såsom bevillningsstatistisk auktoritet, i brist på bättre, åberopa — Dagens Nyheter.

* * *

Taxeringsdeklarationen torde väl kunna anses vara den viktigaste af de former, hvarunder samhället vill göra sin makt gällande gent emot individen till vinnande af för dess ändamål behöflig kännedom rörande privata ekonomiska förhållanden. Innan vi taga frågan om denna deklarations skyddande mot offentligheten från ytterligare ett par synpunkter under ompröfning — och därmed slutbehandla densamma —, må emellertid vidröras tvenne andra fall af dels ifrågasatt dels redan infördt deklarationstvång, som visserligen icke äro af sådan betydelse som det redan behandlade, men dock tillräckligt tryckande, äfven de, för att förtjäna uppmärksammas.

Det ena är den deklaration af in- och utförda varors värden samt af deras härkomst och bestämmelse, hvilken enligt förslag af kommitterade för näringsstatistikens omorganisation bör, i likhet med hvad som skett i vissa andra länder, äfven hos oss åläggas importörer och exportörer. Det är tydligt, att dessa deklarationsvärden — utom vid redan förekommande fall af förtullning efter värdet — icke skola kunna underkastas någon strängare granskning, och det är därför nödvändigt att på förhand i möjligaste mån aflägsna allt som kan fresta till afgifvande af mindre sanningsenliga uppgifter. Visserligen torde det i de flesta fall icke kunna bli för varuägaren generande att deklarerera i enlighet med de verkliga förhållandena, äfven om hans uppgifter sedan skulle vara tillgängliga för hvem som helst; men i rätt talrika undantagsfall lär man dock nog hos så väl importörer som exportörer komma att finna en viss obenägenhet för att noggrannt uppgifva, hvad de införskrifna varorna kostat dem eller hvad de erhållit för sin export, så länge de veta, att deras konkurrenter på platsen hvilken dag som helst hos tullkammarén kunna taga kännedom därom. Med mindre än att å deklarationsblanketterna en uttrycklig förklaring kan lämnas,

att deklARATIONERNAS innehåll icke skall för obehöriga yppas och att de meddelade uppgifterna uteslutande äro afsedda för statistiska ändamål, kan man därför hysa vissa tvifvelsmål om ett eventuellt deklARATIONSSYSTEMS effektivitet i åtskilliga delar.

Det andra fall af deklARATIONSTVÅNG, som här åsyftats, är det som af d:r Karl Key-Åberg i ett föregående häfte af denna tidskrift berörts, eller vissa industriidkares skyldighet att afgifva årliga uppgifter till näringsstatistiken. "Såsom det nu är", säger herr K.-Å., "kan hvem som vill taga del af och offentliggöra industriidkarnes uppgifter; konkurrenter kunna hålla räkning öfver hvarandras produktion och skattemyndigheter lägga uppgifterna till grund för bevillningstaxeringen. Det är denna uppgifternas offentlighet, som otvifvelaktigt är orsaken till de flesta förvanskningarna af desamma, och all verklig anledning att meddela oriktiga kvantiteter och värden skulle bortfalla i och med att industriidkarne blefvo försäkrade om, att inga andra personer än den arbetspersonal, som sysselsattes med uppgifternas granskning och bearbetning och som gifvetvis borde blifva förbjuden att yppa något af hvad den hade för händer, finge taga del af redogörelserna i fråga, förr än så lång tid förflutit, att dessa förlorat allt aktuellare intresse."

* * *

Den obligatoriska själfdeklARATIONEN angående ekonomiska förhållanden, vare sig den rör egendomsvärde, beskattningsbar inkomst, in- och utförda varors värden eller annat dylikt, torde, om man frånser några sporadiska undantagsfall, hos oss kunna anses såsom en relativ nyhet. Den har ju tills vidare också endast i ett af de tre fall däraf, som här behandlats, kommit ur förslagsstadiet och blifvit verklighet. Att vår tryckfrihetslag icke tagit någon hänsyn till densamma och de modifikationer, hvartill den kan gifva anledning, är alltså ingenting att undra på. Men deklARATIONSSYSTEMET kommer utan tvifvel att vinna allt större och större användning i vårt samhällliga lif, och särskildt skall det, ju klarare man inser nödvändigheten af en pålitlig ekonomisk statistik, komma att tillgripas såsom det enda verksamma medlet att erhålla därför användbara uppgifter. Men i och med detsamma framträder ock tydligt krafvet på skydd för dessa uppgifter — grundlagens skydd — mot obehörigas nyfikenhet och konkurrenters af ännu sämre bevekelsegrunder ledda vetgirighet. Och så mycket mer borde skapandet af ett sådant skydd ligga särskildt den ena statsmakten om hjärtat som den andra ju äger, i och med sin ekonomiska och ad-

ministrativa lagstiftningsrätt, befogenhet att utan den förras hörande föreskrifva deklarationsplikt rörande snart sagdt hvilka ekonomiska förhållanden som helst.

Hvad nu själfva "hemlighållandet" af deklarerade uppgifter beträffar, så behöfver det ju icke göras strängare än förhållandena kräfva. Det är sålunda icke någonting i stil med stadgandena rörande protokoll i ministeriella ärenden m. m. som här kan sättas i fråga. Tiden för hemlighållandet behöfver ej göras så synnerligen lång, och hemlighållandet själfvt kan på åtskilligt sätt modifieras. Sålunda torde så väl taxeringslängder som tulljournaler och uppgifter till näringsstatistiken, efter vederbörandes bepröfning och med deras samtycke, böra få vara tillgängliga äfven för privata statistiska forskningar. Och hvad taxeringslängderna angår, kunde man för dem t. o. m. ifrågasätta en begränsad offentlighet, bestående däruti att det visserligen skulle stå hvar och en fritt att taga kännedom om dem och deras innehåll, såväl beträffande sin egen som andras taxering, men att det tillika skulle vara förbjudet att i allmänna tidningar eller annat tryck offentliggöra någonting däraf, åtminstone rörande enskilda personer, innan en viss tid tilländagått.

Om någon slutligen skulle anmärka, att hemlighållandet af deklara-tioner till taxering och till tullbehandling icke med fördel låte sig genomföras på den grund, att såväl taxeringslängder som tulljournaler, utom deklarerade fakta, tillika innehölle många uppgifter, som ej berodde på deklara-tion och därför enligt tryckfrihetslagen vore för hvem som helst tillgängliga, så må därtill först svaras, att såväl taxeringsbelopp som tull-uppgifter, vare sig deklarerade eller ej, äro uppgifter af nog intim natur, att ett modifieradt hemlighållande af dem kunde synas lämpligen böra utgöra allmän regel. Men om man ock skulle vara öpenägen för att vidtaga ändringar i tryckfrihetsförordningens bestämmelser i öfrigt, så utgöra dessa intet hinder för att undantag göres endast för vissa delar af de nu ifrågavarande handlingarna. Förordningens § 2 mom. 4 lyder nämligen så: "— — —; och böra till den ändan icke allenast alla sådana handlingar, vid domstolar och andra ofvannämnda verk och ämbeten, genast och utan tidsutdräkt emot lösen utlämnas åt hvem det äskar, — — —, utan äfven — — —, i alla arkiv, hvar och en fri tillgång lämnas, att få på stället afskrifva eller afskrifva låta, eller, om därvid betydande hinder vore, i bevitnad afskrift, emot vederbörlig lösen, utbekomma alla slags handlingar i hvad ämne som helst." Om än praxis möjligen utbildat sig annorlunda, är det alltså strängt taget endast om *arkivhandlingar* som det gäller att de

få på stället afskrifvas; och när taxerings- och tulluppgifter nått arkivstadiet, hafva de väl förlorat så pass mycket af aktuellt intresse, att de icke längre böra undanhållas intresserade forskare. Men hvad andra, vid domstolar och andra "verk och ämbeten" förvarade handlingar beträffar, säger förordningen blott att de böra genast och utan tidsutdräkt *emot lösen utlämnas*. Då det ej kan ifrågakomma, att handlingar *i original* skulle mot än aldrig så hög lösen utlämnas, innebär föreskriften alltså endast, att hvemhålst det önskar äger att mot lösen utbekomma ifrågavarande handlingar i *afskrift* eller *transsumt*, men icke att hvemhålst det önskar äger rätt att fordra att själf få se dem. Och vid sådant förhållande leder det ju icke till någon den ringaste svårighet, om vissa delar af en handling skulle vara offentliga och vissa andra delar skulle förklaras icke vara tillgängliga för allmänheten.

Persontariff-reformen vid Sveriges järnvägar.¹

Af

Lektor Axel Söderblom.

Då förf. för tio år sedan framställde den satsen, att afgiften pr kilometer icke, såsom ännu hos oss är brukligt, bör utgå med samma pris oberoende af resans längd, utan att den bör sjunka, så snart resa utsträcker öfver en viss längd, mottogs detta påstående med både undran och motsägelse. Satsen innebar dock intet annat än den vid all handel öfliga rabatten vid större köp. Vanan att jämföra biljettpriset vid en järnvägsresa med skjutspengarne vid en resa på landsväg var så djupt rotad hos många järnvägsmän, att en fullständig brytning med denna uppfattning var förknippad med så stor svårighet, att år efter år måste gå, innan den nya åskådningen blef den förherskande. Nu mera torde det ej finnes mången, som sysslat med frågan, hvilken icke gillar beviljandet af rabatt vid längre resor. Denna tanke har tvärtom så utvecklats hos fackmännen, att flera uttryck syftande därpå — obehöfliga så länge erläggandet af en oföränderlig afgift pr km. ansågs vara det enda rätta — börjat användas. Dessa uttryck, och de tankar som de återgifva, göra det numera mycket bekvämare att bevisa riktigheten af satsen om rabatt vid längre resor, än då förf. för tio år sedan nödgades använda en algebraisk ekvation för att ådagalägga densamma. Frågan har dryftats af så många och vid så många sammanträden af för saken intresserade, att den nu kan affärdas med några få ord.

¹ På författarens begäran tryckt med större stil än tidskriftens vanliga.

Red.

Den resande bör betala, emedan han skall: 1:o lämna ersättning för alla de kostnader hans befordran ådrager järnvägen, 2:o bereda järnvägsegaren ränta och vinst.

Beträffande kostnaderna för hans befordran äro de af i hufvudsak två slag: oberoende af resans längd samt proportionella mot resans längd. Han bör betala sin andel i kostnaden för anläggning och underhåll af de stationer där han börjar och slutar sin järnvägsfärd, men ej för dem han passerar och som för hans resa äro mera hinderliga än fördelaktiga. Han bör bidraga till aflönande af den tjänsteman som tillhandahåller biljetten, hvilken tjänst är densamma, vare sig biljetten gäller för längre eller kortare sträcka. Äfvenledes för den eller de stationskarlar som motaga, väga, märka och eventuellt uppbära afgift för hans bagage, ett besvär som likaledes är oberoende af resans längd. Dessa och dylika kostnader äro oberoende af järnvägsresans längd.

Den resande har ock att lämna sitt bidrag till ränta på anläggningsskapitalet för den sträcka af järnvägen han öfverfar samt till underhållet af samma sträcka, till aflöning för bevakningen däraf, för snöskottning etc. Vidare har han att betala sin andel i kostnaderna för det tåg han medföljer. Dessa och dylika afgifter äro proportionella mot resans längd och böra sålunda utgå med ett oföränderligt belopp pr kilometer.

Utan att närmare ingå på dessa detaljer är det lätt att med stöd af det redan anförda visa, huru afgiften pr kilometer ändrar sig ju längre resan utsträcker.

Antagom att beloppet af den af resans längd oberoende afgiften vore t. ex. 20 öre, samt att beloppet af den mot järnvägsresans längd proportionella afgiften vore, låtom oss säga, 1 öre pr kilometer.

Skulle den resande på järnvägen färdas t. ex. 10 km., blefve alltså summan af dessa afgifter 30 öre, följaktligen medelpriset pr kilometer 3 öre.

Färdades han 20 km., blefve samma summa 40 öre, följaktligen medelpriset pr kilometer 2 öre.

Vid en järnvägsresa af t. ex. 100 kilometers längd blefve det motsvarande medelpriset pr kilometer endast 1,2 öre, alltså endast 40 % af det i det först anförda exemplet resulterande medelpriset pr kilometer.

Dessa enkla exempel visa ej blott, att medelpriset pr kilometer sjunker med ökande längd af järnvägsresan; de visa äfven en annan minst lika viktig sak: att järnvägsegaren gör en ovillkorlig förlust, om han tillämpar en tariff, vid hvilken medelpriset pr kilometer understiger ett visst bestämdt belopp.

För enkelhetens skull hade vi i ofvanstående exempel *antagit*, att beloppet af den mot resans längd proportionella afgiften var 1 öre. Vid en järnväg, där detta belopp vore det verkliga, alltså ej genom än så stegrad trafik kunde ytterligare reduceras; skulle järnvägsegaren följaktligen förlora, om han vid längre resor beviljade så hög rabatt, att medelpriset pr kilometer understige detta belopp af 1 öre.

I ofvan anförda utredning hafva vi icke tagit i betraktande att den resande, utom att betäcka de utgifter hans transport ådrager järnvägsegaren, äfven bör bidraga till ränta på anläggningskapitalet samt till vinst på företaget.

Tvärt emot bruket vid de banor, där den resande debiteras proportionellt mot resans längd, och där alltså »vinstprocenten» göres lika hög vid en längre resa som vid en kortare, bör af lätt insedda skäl tariffen vara så uppställd, att vinstprocenten sjunker, då resans längd växer — dock aldrig under ett visst belopp — hvilket ju alldeles icke hindrar att vinstbeloppet blir större vid en längre resa än vid en kortare: t. ex. 10 öre vid en järnvägsresa om 100 km. och 3 öre vid en färd på 20 km. —

Med stöd af det ofvan sagda bör det vara lätt att fatta, att begreppen *grundpris* och *rabattprocent* äro de för uppställningen af en rationell persontariff allra viktigaste momenten.

»Rabattprocenten» bestämmer i hvarje fall för huru många af resans kilometer den resande skall debiteras, under det att med »grundpris» menas det antal öre, hvarmed antalet återstående kilometer bör multipliceras för att gifva det slutliga biljettpriiset.

Grundpriset. Värkliga beloppet af grundpriset är ej en oföränderlig storhet, tvärtom. Grundpriset växlar från bana till bana, är högre vid en bana med svag persontrafik och hög anläggningskostnad, är lägre vid en bana med hög persontrafik och ev. mindre anläggningskostnad. Vid samma bana växlar det tydligen ock med persontrafikens intensitet, en omständighet som är af särskild vikt vid reform af persontariffen. Är stegring i

nämnevärld grad att förvänta på grund af föreslagen nedsättning i biljettprisen, så kan man tryggt vänta en därmed följande sänkning i beloppet af grundpriset i jämförelse med hvad det varit under den tid en högre tariff tillämpats.

Det är sålunda af räkenskaperna för persontrafiken man har att söka beloppet af »grundpriset.»

Relativt lätt skulle en sådan beräkning vara, om järnvägsräkenskaperna beträffande alla utgifter kunde föras särskilda för de olika slagen af trafik: för transport af personer, af militär, af gods af post, af fångar . . .

Så är emellertid ingalunda fallet. Samma lokomotiv drager i samma tåg personer, post och gods etc. Utgiften för lokomotivets inköp, eldning, smörjning och underhåll skall således fördelas på dessa slag af transporter. Detsamma gäller om aflönningarna till föraren och eldaren. Sammalunda är förhållandet med konduktörer, packmästare, bromsare o. s. v. som medfölja tåget, med banvakten och alla andra som mer eller mindre omedelbart måste tjänstgöra för tågets normala, trygga gång.

Hos oss är det icke vanligt att i järnvägsräkenskaperna söka fördela utgifterna på de olika slagen af trafik, och först på senare tid har detta sätt tillämpats i den gemensamma statistiken för den tyska järnvägsföreningen. I räkenskaperna för t. ex. svenska statens järnvägar finner man blott för hvarje år på öret beloppen af de olika utgiftsposterna för hvar och en af de fyra s. k. afdelningarna: byråafdelningen (styrelsen, . . .), banafdelningen, trafikafdelningen samt maskinafdelningen med förrådet.

Att man hittills icke i den svenska järnvägsstatistiken sökt fördela de särskilda utgiftsposterna beror dels därpå att det varit obehöfligt, då ju ej förr ifrågasatts någon reform af persontariffen med åtföljande behof af att kunna beräkna »grundpriset» pr kilometer, dels därpå att arbetet med en sådan fördelning af utgifterna är både svårt och isynnerhet tidsödande.

Då den af riksdagen år 1893 gjorda hemställan till regeringen om reform af persontariffen vid statens järnvägar föranledde tillsättandet af en komité för uppgörande af förslag till ny persontariff, var första och viktigaste frågan om »grundpriset». Denna fråga förutsatte alltså med nödvändighet att på de olika slagen af trafik fördela utgifterna.

Då arbetet härmed, såsom redan nämnts, är synnerligen tidsödande, skulle det hafva varit en stor lättnad om man kunnat inskränka sig till ett år. Att så ingalunda är fallet, utan att man tvärt om måste göra denna fördelning af utgifterna under en följd af år, följer emellertid redan däraf, att grundpriset växlar med trafikens intensitet, sjunker då trafiken stegras, stiger då trafiken sjunker. Svårigheten med själfva fördelningen gör det än farligare att inskränka räkningen till ett enda år; af brist på jämförelse med resultaten för andra år kan man då icke bedöma, huruvida uppskattningen af utgifterna för de olika slagen af trafik är (relativt) riktig, eller om den skulle leda till oriktigt belopp på »grundpriset».

Vid sådan fördelning af utgifterna kan man — om man vill beräkna grundpriset för en kommande följd af normala år — uppenbarligen icke till grund för beräkningen lägga trafikresultaten för något undantagsår, sådant som t. ex. utställningsåret 1897. Då stegrades ej blott godstrafiken utan i synnerhet persontrafiken så starkt, att det vore att befara, att det med stöd af motsvarande trafikresultat beräknade beloppet af grundpriset skulle blifva väsentligt lägre, än man vågar antaga för framtiden.

Förf. gjorde då beräkningen för de tre närmast föregående åren 1894—6.

Denna uppskattning af uppgiftssummorna för resp. persontrafiken, posttrafiken samt för godstrafiken var till dels samt i tillämpliga delar verkställd efter en combination af för sådan räkning föreslagna schemata af *C. Barichar* (Berechnung der Kosten für den Personen-, Gepäck-, Eilgut- und Frachtransport auf den Eisenbahnen. Wien 1877) och *E. Rank* (Das Eisenbahntarifwesen. Wien 1895). Förnämsta olikheten i deras förslag består däri, att medan Rank anser, att en sådan utgiftspost som t. ex. för reparation af lokomotiven bör på de olika slagen af trafik fördelas proportionellt mot produkten af antalet bruttotonkilometer ggr tåghastigheten, föreslog Barichar, att den skulle fördelas proportionellt mot produkten af antalet bruttotonkilometer ggr tåghastighetens kvadrat. Då rätta indelningsgrunden för nämnda och dylika utgiftsposter säkerligen ligger mellan de båda föreslagna, tillämpades vid fördelningen af ifrågavarande utgiftsposter fördelnin-

gen proportionellt mot produkten af antalet bruttotonkilometer ggr medelvärde mellan tåghastigheten och densamma kvadrat.

Då utrymmet icke medgifver anförandet af den ytterst vidlyftiga räkningen, inskränka vi oss att citera slutresultaten, som blefvo:

I

Utgifterna för
person- och posttrafiken Kr.
godstrafiken »

	1896	1895	1894
7 797 236	6 777 600	6 576 424	
11 604 044	10 982 212	9 276 237	

Ansvarskänslan med ty åtföljande önskan att äga ett medel att bedöma dessa utgiftssummors riktighet var för förf. anledning att söka angripa fördelningsproblemet från en helt annan synpunkt och enligt en helt annan metod samt med hänsyn till utgifterna för ett än större antal af år.

Det första att därvid beräkna var förhållandet (uttrycket i %) mellan inkomstsummorna af person- och posttrafiken samt af godstrafiken, hvilket för åren 1889—96 framgår af följande tabell:

Sveriges statsbanor.

År	%
1896	57.62
5	53.42
4	61.71
3	59.33
2	59.15
1	60.93
0	60.56
1889	56.61
Medelvärde	58.67

Största afvikelsen från medelvärdet (5,25 %) var för år 1895.

Räkningen, för rent matematisk och i synnerhet alltför vidlyftig att kunna här återgifvas, ledde beträffande förhållandet mellan utgiftsprocenterna för person- och posttrafiken, för godstrafiken

samt för trafiken i dess helhet vid svenska statsbanorna till uppdragande af följande

Erfarenhetssats: *Utgiftsprocenten för person- och posttrafiken var i det närmaste 7,05 % högre, samt utgiftsprocenten för godstrafiken 2,65 % lägre än utgiftsprocenten för trafiken i dess helhet.*

För år med normal trafik lämnar denna regel, efter en enkel utjämningsräkning, tillräckligt noggranna resultat, och endast långsamt ändra sig ofvan angifna tal.

Då en jämförelse med verkligheten, lättare och säkrare än hvarje förklaring af principerna för den använda metoden eller återgifvande af den verkställda räkningen, visar graden af satsens riktighet lämnas här en tillämpning däraf på de ekonomiska resultatet af trafiken vid svenska statsbanorna under åren 1889—1896. För undantagsåret 1897 med dess abnormt stora persontrafik och dess, trots den vid vissa tillfällen beviljade stora nedläggningen i biljettprisen, i förhållande till andra år opropotionerligt stora inkomst af persontrafiken, kan satsen icke väntas gifva annat än en något för hög slutsumma för driftkostnaden i dess helhet.

II.

Sverig

1	2	3	4	5	6
År.	Inkomst af person- och posttrafiken ¹ . Kr.	Inkomst af godstrafiken ¹ . Kr.	Hela bruttoinkomsten ² . Kr.	Driftkostnadsprocenten för trafiken i dess helhet ² . %	Utgiftsprocenten för person- o posttrafiken.
1896	11 437 792	19 852 169	31 772 671	% 61.06	% 68.11
5	9 391 012	17 582 862	27 247 930	65.18	72.23
4	8 789 433	14 242 475	23 362 015	67.85	74.90
3	8 447 548	14 238 328	23 023 618	71.40	78.45
2	8 245 812	13 940 983	22 522 187	72.14	79.19
1	8 304 106	13 625 682	22 286 109	71.05	78.10
0	8 169 242	13 490 131	21 972 575	69.51	76.56
1889	7 930 966	14 006 586	22 201 303	65.97	73.02

¹ Kongl. Järnvägsstyrelsens. Underd. Ber. Tab. I, sid. 8.

² " " " " " " " I, " 12.

Resultatet af tillämpningen af ofvan nämnda erfarenhetssats på trafiken vid *svenska* statsbanorna synes af nedanstående tabell II:

Utgiftsprocenten för person- och posttrafiken (i 6) har erhållits genom att till motsvarande totala procenttal (i 5) lägga 7,05. Utgiftsprocenten för godstrafiken (i 7) har erhållits genom att från motsvarande totala procenttal (i 5) draga 2,65. Beräknade utgiftssumman för person- och posttrafiken (i 8) framgår ur motsvarande inkomstsumma (i 2) och procenttal (i 6). Likaledes beräknade utgiftssumman för godstrafiken (i 9) ur motsvarande inkomstsumma (i 3) och procenttal (i 7).

Ringheten af afvikelserna (i 12) mellan enligt erfarenhetssatsen beräknade utgiftssummorna (i 10) och verkliga driftkostnaderna (i 11) visar erfarenhetssatsens riktighet.

All den räkning, som ledde till upptäckten af ofvannämnda erfarenhetssats, gjordes för att åtkomma beloppen af utgiftssummorna för persontrafiken. Kännedomen om dessa utgifter är ju första förutsättningen för säker beräkning af »grundpriset» d. v. s. afgiften pr person-kilometer.

Uppdagandet af en ny erfarenhetssats, sådan som den ofvannämnda, innebär ju något i sig själf tillfredsställande, och man

statsbanor.

II.

	7	8	9	10	11	12
ten och 1.	Utgiftsprocenten för godstrafiken.	Motsvarande ut- gift för person- och posttrafiken. Kr.	Motsvarande ut- gift för gods- trafiken. Kr.	Summa motsvarande utgift. Kr.	Summa verklig driftkostnad ² . Kr.	Afvikelse Kr.
	% 58.41	7 790 280	11 595 652	19 385 932	19 401 281	— 15 349
	62.53	6 783 128	10 994 564	17 777 692	17 759 809	+ 17 883
	65.20	6 583 285	9 286 094	15 869 379	15 852 660	+ 16 719
	68.75	6 627 101	9 788 850	16 415 951	16 437 825	— 21 874
	69.49	6 529 859	9 687 589	16 217 448	16 246 915	— 29 467
	68.40	6 485 507	9 319 966	15 805 473	15 834 535	— 29 062
	66.86	6 254 372	9 019 502	15 273 874	15 272 372	+ 1 502
	63.32	5 791 191	8 868 970	14 660 161	14 645 166	+ 14 995

kunde ju utan vidare bygga därpå, då räkningens återstående del är både enkel och föga vidlyftig. Satsens innebörd är emellertid af den betydelse, att förf. ej kunnat underlåta att kontrollera densamma genom tillämpning af den för upptäckandet af densamma använda beräkningsmetoden på trafikresultaten vid *Finlands* statsbanor.

Finlands statsbanor valdes af flera skäl. Deras utsträckning äro närmast jämförliga med Sveriges och genom särskildt tillmötesgående från Finska järnvägsstyrelsens för sina värdefulla utredningar kände statistiker har förf. erhållit uppgift på beloppen (i 1,000-tal finska mark) af inkomsterna från persontrafiken och godstrafiken, af totala utgiftssummorna samt på utgiftsprocenterna för trafiken i dess helhet under hvar och ett af åren 1885—1895.

Denna tidrymd börjar alltså ett år före införandet vid finska järnvägarne af rabatt i biljettpriset vid längre resor.

Beträffande det ofvan nämnda förhållandet (i %) mellan inkomsterna af persontrafiken och godstrafiken framgår det af följande tabell:

Finlands statsbanor.

År	%
1885	69.63
6	74.37
7	77.09
8	70.36
9	70.15
1890	80.02
1	77.33
2	72.14
3	65.80
4	63.10
5	65.89

Medelvärde | 71.44

Största afvikelsena från medelvärdet äro 8,58 för år 1890 och 8,34 för år 1894. Dessa avvikelser äro nästan dubbelt så stora som den största motsvarande avvikelsen vid Sveriges statsbanor.

Samma räknemetod, som ledde till uppdagandet af den ofvan nämnda erfarenhetssatsen beträffande utgiftsprocenterna för de olika slagena af trafik och trafiken i dess helhet, ledde för Finlands järnvägar till att:

Utgiftsprocenten för persontrafiken var i det närmaste 6,8 % högre samt utgiftsprocenten för godstrafiken 3,4 % lägre än utgiftsprocenten för trafiken i dess helhet.

Profvas dessa tal på trafikresultaten vid Finlands statsbanor, så erhålles öfversiktstabellen II a. (sid. 244—45).

Talen i II a. hafva samma betydelse som motsvarande tali II.

Att skillnaden (6,8 %) mellan utgiftsprocenten för persontrafiken och trafiken i dess helhet vid Finlands statsbanor var något mindre än motsvarande skillnad 7,05 % vid Sveriges statsbanor beror säkerligen därpå, att anordningarna för persontrafiken vid Finlands statsbanor voro åtskilligt enklare; en vida större procent af de resande färdades där med godstågen. Att däremot skillnaden (2,65 %) mellan utgiftsprocenten för trafiken i dess helhet och utgiftsprocenten för godstrafiken vid Sveriges statsbanor var något mindre än motsvarande skillnad (3,4 %) vid Finlands statsbanor beror därpå, att vid de förra godstrafiken spelade en vida mera dominerande roll än vid de senare. Ju mera dominerande ett slag af trafik är, desto mera kommer nämligen utgiftsprocenten för denna trafik att blifva bestämmande för utgiftsprocenten för trafiken i dess helhet, eller hvilket är detsamma, desto mindre kommer skillnaden mellan utgiftsprocenten för den trafiken och utgiftsprocenten för trafiken i dess helhet att blifva.

Medan högsta afvikelsen i II var 29,467 kr., var största afvikelsen vid II a. + 47,000 Fmk och — 46,000 Fmk, för de år, då afvikelserna från ofvan anförda medelvärde (71,44 %) voro störst: 8,58 % för år 1890 och 8,34 % för år 1894.

Tabellerna II och II a. ådagalägga tillräckligt riktigheten af ofvan anförda erfarenhetssats. Satsen gäller för alla banor med jämn utveckling af trafiken samt med omtänksam skötsel och fördelning af utgifterna, där alltså icke utgifterna för ett år onaturligt minskas (resp. stegras) genom uppskjutande af nödiga inköp och reparationer till ett följande år (resp. dessa fått anstå från ett föregående år, då de rätteligen bort verkställas).

Vi kunna således återvända till II, för förklaring af den enkla utjämningsräkningen, som återstår att göra för att lämna de definitiva beloppen af de särskilda utgiftssummorna:

Fördelas afvikelsebeloppen (i II, 12) proportionellt på de beräknade summorna (i 7 och 8), alltså med följande belöpp:

till resp. från	1896	1895	1894	1893	1892	1891	1890	1889
person- o. posttraf. Kr.	6 168	6 824	6 935	8 831	11 864	11 925	615	5 924
godstrafiken	9 181	11 059	9 784	13 043	17 603	17 137	887	9 071

så erhålles följande tabell III öfver de resp. beloppen af driftkostnaden för person- och posttrafiken samt för godstrafiken under 8-årsperioden 1889—1896 vid Sveriges statsbanor:

III.

År	Driftkostnad för person och- posttrafiken Kr	Driftkostnad för godstrafiken Kr.
1896	7 796 448	11 604 833
5	6 776 304	10 983 505
4	6 576 350	9 276 310
3	6 635 932	9 801 893
2	6 541 723	9 705 192
1	6 497 432	9 337 103
1890	6 253 757	9 018 615
1889	5 785 267	8 859 899

II a.

Finlan

I	2	3	4	5	6
1885	3 416 000	4 906 000	8 322 000	58.2	65.0
6	3 445 000	4 632 000	8 077 000	63.6	70.4
7	3 597 000	4 666 000	8 263 000	64.3	71.1
8	3 915 000	5 564 000	9 479 000	61.7	68.5
9	4 265 000	6 080 000	10 345 000	59.3	66.1
1890	5 191 000	6 487 000	11 678 000	60.6	67.4
1	5 475 000	7 080 010	12 555 000	64.5	71.3
2	5 099 000	7 068 000	12 167 000	70.1	76.9
3	5 257 000	7 990 000	13 247 000	68.0	74.8
4	5 462 000	8 656 000	14 118 000	64.2	71.0
5	6 070 000	9 213 000	15 283 000	65.5	72.3

En jämförelse mellan tabellerna I (sid. 239) och III visar, att de beräknade utgiftssummorna säkerligen ligga de rätta beloppen af driftkostnaderna för de särskilda slagen af trafik mycket nära. Vi kunna således öfvergå till den slutliga beräkningen af driftkostnaden per personkilometer:

För denna beräkning har man 1:0) att från driftkostnadsbeloppen för person- och posttrafiken draga utgifterna för de slag af trafik, som ej höra till persontrafiken i egentlig mening, alltså för post, fångar och resgods — enligt uppgifterna i järnvägsstatistiken, hvarigenom erhålles följande tab. IV öfver driftkostnaden för persontrafiken i egentlig mening:

IV.

År	Kr.	År	Kr.
1896	6 780 936	1892	5 816 847
5	5 898 414	1	5 798 520
4	5 733 250	0	5 566 698
3	5 904 468	1889	5 111 791

2:0) har man att beräkna antalen personkilometer, hvarvid driftkostnaden pr personkilometer i 2:dra kl. anses 2 ggr samt i 1:sta kl. 4 ggr så hög som i 3:dje klass. Enligt denna beräkningsgrund äro slutliga antalen personkilometer i 3:dje kl.:

statsbanor.

II a.

7	8	9	10	11	12
54.8	2 220 000	2 688 000	4 908 000	4 916 000	— 8 000
60.2	2 425 000	2 788 000	5 213 000	5 217 000	— 4 000
60.9	2 557 000	2 842 000	5 399 000	5 387 000	+ 12 000
58.3	2 682 000	3 244 000	5 926 000	5 946 000	— 20 000
55.9	2 819 000	3 399 000	6 218 000	6 229 000	— 11 000
57.2	3 499 000	3 711 000	7 210 000	7 163 000	+ 47 000
61.1	3 904 000	4 326 000	8 230 000	8 205 000	+ 25 000
66.7	3 921 000	4 714 000	8 635 000	8 632 000	+ 3 000
64.6	3 932 000	5 162 000	9 094 000	9 113 000	— 19 000
60.8	3 878 000	5 263 000	9 141 000	9 187 000	— 46 000
62.1	4 389 000	5 721 000	10 110 000	10 120 000	— 10 000

V

1896	1895	1894	1893	1892	1891	1890	1889
389 774 911	315 947 536	287 418 275	279 580 161	270 429 205	276 707 277	267 137 557	248 574 863

I dessa antal äro icke medräknade antalen personkilometer för trupptransporter.

På grund af dessa antal personkilometer och motsvarande utgiftssummor i IV fås följande tabell öfver driftkostnaderna under perioden 1889—1896 pr personkilometer i 3:dje kl.:

VI

År	Öre	År	Öre
1896	1.74	1892	2.15
5	1.87	1	2.10
4	1.99	0	2.08
3	2.11	1889	2.06

Skillnaderna mellan de enligt fullständigt olika metoder beräknade utgiftssummorna (i I och III) för person- och posttrafiken äro för hvarje år mindre än kr. 10,000. Äfven om möjliga felet i utgiftssumman för ett års persontrafik vore så stor som 10,000 kr., blefve dock, på grund af det stora antalet af personkilometer (i V) för hvarje år, möjliga felet i driftkostnaden pr personkilometer (i VI) mindre än $\frac{1}{100}$ öre. Resultaten i VI äro sålunda att betrakta såsom fullkomligt riktiga.

Till en intressant och för framtidstrafiken viktig slutsats gifva talen i VI osökt anledning: Ehuru (enl. IV) utgiftssumman för persontrafiken år 1896 var betydligt högre än t. ex. för år 1892, var dock driftkostnaden pr personkilometer betydligt lägre 1896 än 1892. Enligt V beror detta på det så betydligt större antalet personkilometer 1896 än 1892. Personbeföring på järnväg lyder sålunda samma lag som hvarje annan rörelse: ju större produktion, desto mindre tillverkningskostnad. Man kan sålunda tryggt vänta, att en genom en reform i persontariffen framkallad stegring i persontrafiken skall ytterligare nedbringa driftkostnaden.

Driftkostnaderna pr personkilometer (i VI) äro beräknade med stöd af resultaten af den nuvarande persontariffen, som ej

lämnar rabatt vid längre resor. Resultaten gälla sålunda för eller vid nuvarande medellängd af resor, ungefär 35 km. Vid kortare resor är sålunda beloppet något högre, vid längre resor betydligt lägre.

Utom driftkostnaden bör den resande tydligen betala till ränta och vinst för järnvägsägaren, hvarigenom grundpriset ytterligare något stiger. Då den fullständiga uträkningen af det sannolikt riktigaste beloppet på grundpriset pr km. i 3:dje kl. skulle blifva för lång att referera, må det vara nog att här blott nämna dess belopp: 2,21 öre.

Enligt nu gällande tariffer har man i 3:dje kl. flera pris: 4 öre, 3^{1/2} öre, 2,625 öre vid vanliga returbiljetter samt 2 öre vid s. k. familjebiljetter och några andra slag af undantagsbiljetter. Medelpriset pr km. var 2,88 öre under år 1896.

Då flertalet resande köpa returbiljetter, alltså betala 2,625 öre pr km. och önskad ökning i trafiken ovillkorligen kräfvat, att det nya grundpriset sättes så mycket som möjligt lägre än 2,625 öre, men icke lägre än 2,21 öre, var det alltså på goda grunder som kommittéen föreslog ett grundpris af 2,25 öre pr km. i 3:dje kl.

Ehuru det är ganska nära det rätta att taga dubbelt så högt pris för en biljett i 2:dra kl. som i 3:dje kl., bör af praktiska skäl sådant helst undvikas. Erfarenheten från alla länder visar nämligen, att ju högre proportionen mellan prisen för olika vagnsklasser är, desto relativt svagare är frekvensen i den högre vagnsklassen, och desto större förlusten på densamma.

Däraf förklaras ock, att vid på senare tider i andra länder införda reformer proportionen sänkts: i Danmark till 1 : 1,7 : 2,7, i Ryssland och Finland till 1 : 1,5 : 2,5. Lika välbetänkt som detta är, lika opraktiskt skulle det vara att i ett land med så föga köpstark medelklass som i Sverige sätta priset dubbelt så högt i 2:dra kl. som i 3:dje. De allra flesta, som intet hellre skulle önska än att vid en behöflig järnvägsresa undgå det sannolika obehaget (af trängseln) i en 3:dje klassens vagn, skulle, på grund af möjligheten att komma både fram och tillbaka för samma pris, som eljes endast skulle räcka till bortresan, underkasta sig detta obehag, och järnvägen alltså på dem lida motsvarande minskning i inkomst.

För att undvika att priset i 2:dra kl. i något fall skulle blifva

högre än hälften af nuvarande returbiljettpris, bör, såsom kommittéen föreslagit, grundpriset i 2:dra kl. sättas till $3\frac{3}{4}$ öre pr km.

För att, såsom i Danmark och ryska riket, i händelse af behof kunna låta en 3:dje och en 2:dra klassens biljett gälla för 1:sta kl., bör grundpriset i 1:sta kl. sättas till 6 öre pr km. Proportionen mellan biljettprisen i de olika vagnklasserna blir då som 3 : 5 : 8.

Att utom returbiljetterna äfven familjebiljetterna, med deras pris af 2, 3 och 4 öre pr km., hvilka äro lägre än grundprisen, måste indragas, är en själfklar sak.

Det finnes ju intet skäl, hvarför en del af publiken (därtill den som har den större köpförmågan) skall få resa till underpris, samt att förlusten på dem skall betäckas af de köpsvagare. Ett annat skäl är ock den förenkling i hela administrationen, som medföljer indragningen af det största möjliga antalet af undantagsbiljetter. Ju mera man kan närma sig till en uniform taxa desto bättre.

Härmed äro vi inne på frågan: samma eller olika biljettpris vid olika slag af tåg?

I Tyskland, där sinnet för reglementen, förordningar och undantagsbestämmelser är det förhärskande, har man fortfarande högre pris vid vissa tåg än vid långsammare tåg, och där finner man detta förfarande naturligt. I Danmark och i synnerhet i England anses det lika naturligt att vid personbefordring använda en enda taxa, såsom vid post och telegraf. Det är ju icke den resande, som kallar det ena tåget för snälltåg och det, som möjligen passerar stationen en eller annan timme förr eller senare, för post- eller blandadt tåg. Tidtabellen anger, att han kan använda tåget, dit han önskar komma, och priset bör då vara oberoende af den benämning tåget fått. Gäller detta i England, där man med dess system af dubbla spår kan anordna tåg, som verkligen förtjäna benämningen snälltåg, bör det än mer gälla hos oss, där man utan öfverdrift kan säga, att det icke låter sig göra att anordna tåg, som med afseende på hela den för resan behöfliga tiden förtjäna benämningen snälltåg. Med fast afseende dels härpå, dels på den enorma lättnaden vid beräkning af taxa, vid anskaffande och förvaring af biljettförråd, vid försäljning, vid redovisning och kontroll är det själfklart, att järnvägen skulle vinna på att antaga det engelska systemet med *en* biljettsort för alla

slag af tåg. För allmänheten är reformen än viktigare: den resande hade då rätt att på samma biljett fortsätta på första tåg som ginge dit han ämnade sig. Motsatsen leder däremot till ganska betänkliga konsekvenser. Tänke man sig t. ex. $\frac{1}{2}$ öre högre biljettpris pr kilometer vid snälltåg än vid andra tåg, samt att en resande skulle färdas fr. t. ex. Gellivara till Stockholm enligt den af persontariffkommittéen föreslagna taxan. För resan från Ånge till Stockholm skulle han då betala 4 kr. samt med rätt att från Ånge medfölja snälltåget, hvarigenom han vunne ett dygn. Skulle han däremot nödgas erlægga prisskillnaden af $\frac{1}{2}$ öre pr km., så skulle hans utgift ökas med ej mindre än kr. 2,40, d. v. s. icke mindre än 60% mera, hvilket uppenbarligen vore en orimlig förhöjning i priset.

Ej ens förslaget om en s. k. minimiafgift — kr. 1,50 i 3:dje kl. vid snälltåg — vågar förf. obetingadt förorda, ehuru en sådan minimiafgift af fackmän påstås vara nödvändig för att från de för långvägsresande afsedda tågen afskilja kortvägsresande. Längre bort från större trafikcentra äro platserna i vagnarne så svagt upptagna, att det är fråga om, huruvida det ej vore mera skäl att till tåget locka än från tåget afsöndra några kortvägsresande. Blott närmast större trafikcentra kunna de vara besvärande. Med den fullständiga kännedomen om graden af frekvens på järnvägarne olika delar kunde man måhända undvika olägenheterna genom att enligt engelska bruket öka tåget med en vagn för den närmast sådant centrum liggande bansträckan. Teoretiskt tilltalas förf. i hög grad af den engelska principen att på station, där tåg enligt tidtabellen skall stanna, där bör den resande utan extra afgift få stiga på eller af tåget, äfven om detta händelsevis och måhända med rätta kallas snälltåg. Sattes minimiafgiften än högre, t. ex. till 2 kr. i 3:dje kl., så skulle följderna blifva än mera betänkliga för allmänheten. För resa med snälltåg mellan t. ex. Stockholm och Upsala skulle biljettpriset i 3:dje kl. då blifva 2 kr., mot kr. 1,75 som för närvarande är halfva returbiljettpriset, en reform som ju icke ginge i den rätta riktningen.

Rabatt vid längre resa. Af hvad ofvan visats beträffande minskningen i driftkostnaden pr km. vid längre och längre resa, synes, att järnvägsägaren utan förlust kan medgifva rabatt vid längre resa.

Att rabatt äfven bör beviljas, i synnerhet vid statsbanor, följer af statens intresse att för invånarne på mera vidt skilda orter öka möjligheten af inbördes samfärdsel. Denna tanke är numera lika erkänd som tanken på statens fördel af byggandet af stambanor, äfven af sådana delar, som kunna väntas lämna endast ringa eller till och med ingen ränta på byggnadskapitalet. Frågan är blott, huru rabatten kan och bör beräknas.

Man kan därvid gå till väga på tvenne helt olika sätt. Ett sätt är att med stöd af erfarenheten från land, där rabatt länge beviljats, tillämpa samma eller analoga principer; ett annat sätt, som ock under olika former föreslagits, är att godtyckligt välja en eller annan matematisk formel för beräkning af taxan, samt låta rabatten blifva sådan den blir.

Rabatten eller graden af tariffens fallande betingas teoretiskt af förhållandet mellan de af resans längd oberoende och de mot resans längd proportionella kostnaderna. Kunde det bevisas, att de förra vore betydligt större än de senare, skulle ett starkare fall i tariffen däraf blifva en omedelbar följd. Då emellertid vid statens järnvägar så icke är fallet, skulle sålunda, så vida icke ett annat och viktigt skäl, såsom ofvan redan nämnts, borde vid frågans afgörande beaktas, den minskning i afgiften pr km. som borde medgifvas vid längre färd, icke blifva så stor, som man i allmänhet är böjd att tro, och komme tariffen följaktligen att förete ett tämligen svagt fallande.

Det land, där man i denna fråga har samlat den rikaste erfarenheten, är Finland. Ända från början af år 1886 har där rabatt beviljats vid längre färd. Man utgick från den principen, att rabatten borde växa med *jämmt* lopp, tills man komme ned till det medelpris pr km., som ej kan understigas utan förlust för järnvägsägaren. Principen formulerades på så sätt, att rabattprocenten bestämdes till en oföränderlig bråkdel af väglängdens kilometertal, t. ex. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, ... hundradelar af väglängdens kilometertal. Från och med år 1886 ända till den 1 maj 1897 beviljades en rabatt på så sätt, att rabattprocenten utgjorde 4 hundradedelar ($= \frac{1}{25}$) af väglängdens kilometertal. Vid en resa på 100 km. behöfde man således icke betala för mer än 96 km., vid en resa på 175 km. icke för mer än 168 km. o. s. v. Vid finska järnvägsstyrelsens anhållan om tariffreform begärdes:

dels att få tillämpa ett lägre grundpris, dels att rabattprocenten *icke* skulle ändras, emedan en högre rabattprocent leder till en vid längre resor förlustbringande tariff. I den kejsrerliga förordningen medgafs för det första icke så stor nedsättning som begärts i grundpriset, och för det andra höjdes rabattprocenten till 5 hundradelar ($\frac{1}{20}$) af väglängdens kilometertal. Den förutsagda följden inträffade: det visade sig, att rabatten medförde förlust på biljetter för de längsta resorna. Det är denna värdefulla erfarenhet, som persontariffkomiténs flertal ansåg böra användas, så att man ej behöfde i något afseende förlora på reformen.

Huru vanskligt det kunde vara att använda det andra tillvägagångssättet: att godtyckligt välja en matematisk formel för beräkning af taxan med dess rabatt, visas lättast genom ett enkelt exempel. Om man nämligen godtyckligt antager, »att afgiften pr km. i III kl. vid 1 km. skulle utgöra 2 öre, vid 1,000 km. 1,25 öre och vid 2,000 km. 1 öre» samt enligt ett af en anonym finsk författare väckt förslag för taxans beräkning bland de oräkneliga matematiska formler, som kunna gifva dessa pris pr km. godtyckligt väljer den, som såsom s. k. »tariffkurva» ger en hyperbel, så kan intet formellt invändas mot den algebraiska formeln lika litet som mot att kurvan blir en hyperbel. Men för det första äro vid taxeberäkningar algebraiska formler och geometriska kurvor icke hufvudsaken; hufvudsaken är tvärt om, vid frågan om rabatt, att rabatten blir å ena sidan icke för stor, å andra sidan att den blir så jämnlöpande som möjligt. Då man vidare med ofvannämnda formel kombinerat det af alla eftersträfvade önskemålet att för underlättande af redovisning, kontroll och eventuell fördelning af biljettprisen på flera banor med samtrafik afrunda biljettprisen till närmaste högre tiotal af öre, har man vid de successiva hundradetalen af km. fått, att rabatterna ökats med resp. 5, $7\frac{1}{2}$, $4\frac{1}{6}$, $4\frac{7}{12}$, $3\frac{3}{4}$, $2\frac{1}{2}$, $3\frac{3}{14}$, $2\frac{23}{56}$. . . %.

Bättre synes det obestriddigen vara att, med offrande af önskan att möjligen finna en formel, som icke leder till dels för hög, dels för ojämnt växande rabatt, från början beräkna den högsta rabatt, som kan medgifvas, och sedan strängt fasthålla därvid, alltså, såsom ofvan framställdes, medgifva 4 % högre rabatt för hvarje nytt hundradetal af kilometer, tills priset sjunkit till den punkt, hvarunder man ej kan gå. För hvarje följande kilometer får då

erläggas en oföränderlig afgift, som vid svenska statsbanorna beräknats böra blifva resp. $\frac{3}{4}$, $1\frac{1}{4}$ och 2 öre pr km. utöfver prisen för de första 800 kilometerna.

Zontariff. Hos allmänheten har ordet zontariff med rätta god klang. Det var ju nämligen den ungerska zontariffens resultat som praktiskt visade felaktigheten i järnvägsmännens påstående, att reduktion i biljettprisen icke kunde beviljas. Däraf följer dock ingalunda, att formen för den zontariffen är den rätta eller ens den bästa.

Typer af zontariff känner man nu flera.

Fäster man sig vid zontariffens början, har man att skilja mellan tvenne väsentligt olika typer: den första sådan som den ungerska eller den österrikiska, den andra sådan som den danska eller den ryska. Fäster man sig däremot vid sättet för zontariffens afslutning, har man likaledes tvenne typer: den förra i Ungern och Danmark, den senare i Österrike och Ryssland. Den ungerska och den österrikiska äro de äldsta, den ryska och den danska de yngsta.

Den ungerska och den österrikiska tillämpas redan från och med 1 kilometer.

Hade de första zonerna en längd af t. ex. 10 km., och vore zonafgiften t. ex. 25 öre, så finge man alltså för 25 öre resa 10 km., men för 11 km. måste man betala 50 öre. Denna för allmänheten stora olägenhet mildras väsentligt, om zontariffen (såsom i Ryssland och Danmark) tillämpas först efter en större väglängd. I Danmark betalas pr km. t. o. m. 100 (110) km., hvarför erlægges i 3:dje klass kr. 2: 35. För resa med längd af 111—121 km. betalas kr. 2: 50. Har någon att betala för 111 km., kan man sålunda säga att 1 km. kostar 15 öre. Men det är ju en stor skillnad mellan att betala 25 öre för den 11:te mot 15 öre för den 111:te kilometern. Olägenheten af en zontariff, som ju består däri, att den resande måste betala en full zonafgift vid minsta öfverskridande af en zongräns, mildras sålunda i den mån zontariffen först tillämpas vid någon större väglängd. I Ryssland, med dess jättelånga banor, tillämpas zontariff först från och med 301 verst (= 321 km.).

I den ungerska, liksom i den danska, zontariffen är zoner-
nas antal fixerad, kan sålunda icke stiga, äfven om järnvägen

kunde antagas skola förlängas i nämnvärd mån, hvilket ju där icke är händelsen. För dessa länder passar alltså en sådan form på zontariff.

I den österrikiska och ryska zontariffen är indelningen:

5 zoner à 10 km.	8 zoner à 25 verst
2 » » 15 »	7 » » 30 »
1 » » 20 »	8 » » 35 »
4 » » 25 »	13 » » 40 »
» » 50 »	» » 50 »

I Sverige kan man i nöjaktig grad undvika (mildra) den ofvan nämnda olägenheten af en zontariff genom att tillämpa densamma först från och med 101 kilometer.

Det finnes ingen fördel för allmänheten vid en zontariff, som ej lika bra kan beredas densamma genom annan form på tariffen, naturligtvis genom prisreduktion. Det är sålunda icke för allmänhetens skull, som man behöfver tänka på zontariff.

Men för järnvägsförvaltningen erbjuder zontariffen en utomordentligt stor fördel, och som ingen annan form på tariff presterar: reduktion i antalet af nödiga biljettsorter. Denna fördel är så stor, att man utan fara att taga miste kan förutspå, att den öfverallt kommer att införas, först vid längre linier och slutligen vid alla.

Problemet att omvandla en efter vissa såsom riktiga befunna principer uträknad tariff till zontariff är svårt och tidsödande.

Teoretiskt är nämligen zonprincipen med dess språng i afgiftsberäkningen (vid passerande af zongräns) ganska skild från de grunder, enligt hvilka afgifterna ofvan visats böra beräknas. Absolut öfverensstämmelse mellan prisen för biljetter enligt en zontariff och dessa biljettpris är sålunda icke möjlig, men praktiskt taget är en sådan öfverensstämmelse icke heller nödvändig, blott afvikelserna äro obetydliga.

De synpunkter man har att följa vid val af zonsystem äro således att, med fasthållande af principen om zonernas tilltagande bredd, inom hvarje zongrupp antaga just det antal zoner, som i möjligaste måtto leder till biljettpris, som öfverensstämma med prisen i en enligt ofvan angifna principer beräknad tariff.

Nöjaktig öfverensstämmelse med dessa biljettpris erhålles genom att tillämpa följande grunder för zonindelningen:

afståndet 101—280 km. indelas i 12 zoner à 15 km.

»	281—500	»	»	»	11	»	»	20	»
»	501—650	»	»	»	6	»	»	25	»
»	651—740	»	»	»	3	»	»	30	»
»	741—900	»	»	»	4	»	»	40	»

afstånd utöfver 900 kilometer i zoner af 80 km. längd.

För att biljettprisen enligt denna zonindelning skola öfverensstämma med enligt ofvan angifna grunder beräknade biljettpris fordras, att zonafgiften inom vägsträckan 101—900 km. sättes till resp. 80, 50 och 30 öre i 1:sta, 2:dra och 3:dje klass, samt för vägsträckan utöfver 900 km. till dubbla dessa belopp.

N. B. Afgifterna för 100 km. äro enligt ofvan angifna principer resp. kr. 5,₈₀, 3,₆₀ och 2,₂₀, hvartill man sålunda har att lägga zonafgifterna.

Vid en resa på t. ex. 680 km. skulle man sålunda ha att, utom afgiften för 100 km., erlægga 30 zonafgifter, så att biljettprisen skulle blifva resp. kr. 29,₈₀, 18,₆₀ eller 11,₂₀.

Mot denna zonindelning har gjorts den anmärkningen, att den är omöjlig att hålla i minnet, då det deremot ej skulle finnas något »hinder, hvarför man ej kan göra zonindelningen både enkel och öfverskådlig». Detta skulle uppnås genom att låta »först komma 10 zoner à 6 km. hvardera, därefter 10 med 9 kilometers bredd, så 10 med en bredd af 12 km. o. s. v., så att zonbredden för hvar tionde zon ökas med 3 km».

Fördelen af denna zonindelning för allmänheten är, att den är vida lättare att minnas än vare sig den österrikiska, den ryska eller den ofvan anförda.

Förklaringen, hvarför de tre föregående blifvit så mycket mindre lätta att hålla i minnet, är, att den synpunkten vid deras uträknande alldeles icke tagits i betraktande. Ty äfven vid en zontariff med en för minnet bekväm indelningsgrund kan ingen beräkna en resas biljettpris utan kännedom om resans väglängd. Lika gärna som att fråga efter denna väglängd kan man uppenbarligen fråga efter resans biljettkostnad; man behöfver då ej besvära sig med någon räkning.

Synpunkten af bekvämlighet för minnet, hvilken sålunda icke har något värde, har alltså vid sökandet efter formen på zonindelningen icke gifvits någon som helst bestämmande betydelse. Enda synpunkterna voro: att vinna största möjliga öfverensstämmelse med förut beräknade biljettpris samt största möjliga reduktion i antalet biljettsorter.

Hvad skulle allmänheten och järnvägsegaren förlora, om synpunkten af bekvämlighet för minnet att behålla zonindelningen tillmättes så stor vikt, att ofvan angifna zonindelning med dess zonafgifter infördes t. ex. vid svenska statsbanorna?

Exempel på allmänhetens förlust därvid vore att biljettpris skulle komma att utgå med exempelvis:

Kr. 0,30	mot nu	vid retur	b. Kr. 0,20
» 0,45	»	»	» 0,35
» 0,60	»	»	» 0,50
» 0,75	»	»	» 0,68
» 1,00	»	»	» 0,75
» 1,25	»	»	» 1,00
» 1,50	»	»	» 1,23
» 1,70	»	»	» 1,48
» 2,00	»	»	» 1,70
» 2,25	»	»	» 1,95
» 2,50	»	»	» 2,18
» 2,75	»	»	» 2,40 O. S. V.

Järnvägsegaren skulle förlora dels därpå, att rabatten vid längre resor blifver mycket för stor, dels därpå att tariffen skulle hafva ett fixerat antal zoner oafsedt banans eventuella förlängning, dels slutligen därpå att antalet olika biljettsorter ej blefve nog reduceradt. Hänsyn kunde dessutom icke tagas till önskemålet att alla biljettpris skulle sluta på noll.

Hvilken minskning i antalet biljettsorter, som genom tariffens omvandling till zontariff enligt ofvan angifna form för afstånd öfver 100 km. skulle uppkomma för station, som vore försedd med tryckta biljetter till alla andra stationer, inses lättast, om man besinnar, att vid statens järnvägar medellängden af ett stationshall är i det allra närmaste 10 km., men med tendens till minskning på grund af inrättande af nya stationer och hall-

platser mellan de ursprungliga stationerna. Vid en utsträckning af t. ex. 2,000 km. med motsvarande 200 stationshåll erfordras således enligt nugällande tariff c:a 200 olika biljettsorter af ett slag för en viss vagnsklass. Med tillämpning af zontarifförslaget skulle antalet behöfliga biljetter nedgå till 60. Proportionen i minskningen blir naturligtvis än fördelaktigare, om nu gällande olika slag af biljettsorter för samma vagnsklass medtagas i räkningen. (Enligt den andra zonindelningen skulle antalet olika biljettsorter för samma väglängd endast nedgå till 100).

Det är denna reduktion i antalet behöfliga biljettsorter med ty åtföljande förkortning af den tryckta taxan och lättnader i biljettförsäljning, redovisning och kontroll, som utgöra fördelen vid en zontariff, en fördel som blir större, ju mer trafiken kan väntas tillväxa. —

Med principen om rabatt i biljettpriset vid längre resa följer utsträckning i rätten af afbryta resan äfvensom rabatt i afgiften för öfvervikt vid resgods samt slutligen rätt att (enligt bruket i Schweiz . . .) sända resgods utan att den resande själf färdas med tåget.

* * *

Tariff-reformens ekonomiska resultat.

Vid förslag till reform i en tariff för personer eller gods är frågan, huru den nya tariffen skall verka på inkomster och utgifter synnerligen viktig.

Frågan om trafikökningens verkan på utgifterna kan med nöjaktig grad af säkerhet afgöras med hjälp af de ofvan införda tabellerna IV och V öfver utgifterna för persontrafiken och antalen personkilometer.

Af V framgår huru persontrafiken ökats allt från 1889; af IV huru utgifterna samtidigt ökats. För underlättande af öfversikten af de resp. ökningarne meddelas här en tabell VII (sid. 257) öfver de relativa ökningarne i jämförelse med utgiften och trafiken år 1889. Af denna tabell framgår omedelbart att en relativt svag ökning i persontrafiken (under hvart och ett af 4 första åren i jämförelse med år 1889) kan åtföljas af en något större ökning i

VII.

År	Ökning i utgift för person- trafiken.	Ökning i persontrafiken.
1890	0/0 8.9	0/0 7.5
1	» 13.4	» 11.3
2	» 13.8	» 8.8
3	» 15.5	» 12.5
4	» 12.1	» 15.6
5	» 15.3	» 27.1
6	» 32.6	» 56.8

utgifterna för samma trafik. Lika tydligt framgår ock, att den starkare ökningen i trafiken under de 3 sista åren alldeles icke kräft en därmed proportionell ökning i utgiften, utan att proportionen är fördelaktigare i den mån trafikstegringen varit större, en sats som till fullo stämmer med hvad man anat, äfven innan man fördelat totala utgiftssumman på de olika slagen af trafik.

Häraf följer, att det icke är tillrådligt att vid en reform göra en blott obetydlig nedsättning i biljettprisen, hvaraf en endast svag ökning i trafiken kan väntas. Nedsättningen bör göras så pass betydande, att man däraf kan påräkna en rätt betydligt ökning i trafiken.

Tages medeltalen af de ofvan anförda procenttalen, så förhålla de sig för hela ofvannämnda tidrymd som 4: 5, hvaraf skulle följa, att, om antalet personkilometer fördubblades, utgifterna skulle öka med 80%. Detta resultat synes vid första betraktandet föga hugnesamt.

För det första är dock härvid att märka, att ökningen i antalen personkilometer inträdt under den tariff, där ingen rabatt lämnas vid längre resor, och under hvilken resornas medellängder icke ökats trots ökningen i järnvägarnes längd. Beaktas detta, så är resultatet vida mera rimligt och tillfredsställande. Det visar ock, att det icke är möjligt att göra någon betydande nedsättning i grundpriset, som ju är det bestämmande för närtrafiken — alltså innan rabattprocenten uppnår så stort belopp, att den mäktar verka på biljettpriset.

För det andra blir förhållandet vida gynnsammare, om nedsättningen göres mera i form af rabatt vid längre resa, såsom ofvan framställts. Därigenom vinnes nämligen ökning i antalet personkilometer mindre genom ökning i de resandes antal, med ty åtföljande nästan proportionell ökning i utgifterna, utan mera och hufvudsakligen därigenom att de resande göra längre resor, hvarigenom ökningen i utgifterna blir relativt mycket mindre. Det synes alltså vara fullt visst, att blott ett med det ofvan refererade analogt förslag, med egentligen mera en reglering än en verklig nedsättning för närtrafiken och med verklig nedsättning endast för fjärrtrafiken, med fäst afseende på relationen mellan ökningen i utgifter och ökad trafik är det enda tillrädliga. Man akte sig därvid blott noga för införande af en tariff, enligt hvilken biljettprisen för några kortare sträckor skulle blifva högre än de nu allmännast begagnade.

Af det föregående följer, huru nödigt är att få tillförlitlig kunskap om huru det ofvan anförda tariffförslaget kan väntas verka på trafiken och därmed följande inkomster.

Därest den ofvan nämnda taxan tillämpats på den trafik, som existerade under t. ex. år 1896, skulle (under förutsättning af ingen ökning i de resandes antal eller resornas längder) däraf hafva föranledts en inkomstminskning

i I kl. från Kr.	456,338	till Kr.	358,000	eller	22 %.
» II » » »	3,379,529	» »	2,597,000	»	23 »
» III » » »	6,132,867	» »	4,920,000	»	20 »
Summa »	9,968,734		7,875,000	»	21 »

För att någon minskad bruttoinkomst icke skulle hafva uppstått, hade följaktligen erfordrats, att antalet resor ökats i det närmaste: i I kl. med 27 %, i II kl. med 30 % och i III med 25 %, eller i rundt tal med 27 %, och är hänsyn härvid icke tagen till den förväntade ökningen i resornas väglängder.

Med ungef. 27 % vore det sålunda önskligt att antalet resande skulle ökas. För möjligheten att med tillgänglig materiell besörja den ökade trafiken vore det än fördelaktigare att denna ökning inträdde mera genom ökning i resornas längder än i antalet resande.

Hvilken sannolikhet föreligger för inträdande af så stor ökning i trafiken?

För besvarande af en sådan fråga hafva föreslagits tvenne fullständigt olika metoder.

Den teoretiska metoden stöder sig på ett af en österrikisk förf. föreslagen formel: att antalet resande för hvarje sträcka vore omvänt proportionell mot kvadraten på resekostnaden.

Kunde denna enkla formel användas, skulle alltså, om resekostnaden gjordes 2, 3 eller 4 ggr mindre, antalet resande blifva i det närmaste 4, 9 eller 16 ggr större.

Formelförfattaren visar, i hvilken grad det enligt den teoretiskt beräknade antalet af resande stämmer med det verkliga vid en och annan österrikisk bana.

Därvid är att märka, att formeln angifves vara kontrollerad vid oförändrad tariff och vid en tariff som icke gifver rabatt vid längre resor.

Hvad man däremot skulle behöfva, vore en formel, enligt hvilken man kunde beräkna förändringen vid sänkning i grundpriset och införande af rabatt vid längre resor.

Den svåraste invändningen mot den österrikiska formeln torde dessutom blifva, att den icke tager och icke kan taga någon hänsyn till tidens inverkan på trafikändringen. Det är nämligen af ålder känt att en taxenedsättning (vid post, telegraf, ångbåtar, järnvägar) icke omedelbart åstadkommer sin fulla verkan — såsom det enligt formeln borde blifva — utan att nedsättningens verkan under tidens lopp går i crescendo. Just på grund häraf kan en på denna formel stödd beräkning af ändringen i antalet resande, och än mindre af ändringen i inkomst och behållning, icke tillmätas önskelig grad af tillförlitlighet.

Det praktiska sättet att lösa frågan är vida besvärligare. Det består i inhämtande af uppgifter från de länder, där nedsättning i järnvägstaxorna införts i sammanhang med beviljande af rabatt vid längre resor. De lättast åtkomliga uppgifterna äro från Danmark och Finland.

I Danmark infördes den 1 aug. 1897 en ny persontariff, enligt hvilken följande regler skulle tillämpas på biljettprisen:

1. tur och returbiljetter till nedsatt pris försäljas ej;
2. grundpriset pr km. får icke öfverstiga:

för	I kl.	6,35	öre
»	II »	4,00	»
»	III »	2,35	»

3. prisen för längre afstånd skola väsentligt modereras.

Efter genomförandet af denna reform steg under första året antalet resande med 11 % och bruttointkomsten med 3 %, hvilken stegring i antalet resande är så mycket mera anmärkningsvärd, som man i intet annat land i Europa före reformen haft så låga biljettpreis som i Danmark, på grund hvaraf persontrafiken där redan förut var synnerligen stor.

I Finland tillämpades den nya taxan från och med den 1 maj 1896.

I grundpriset för III kl. gjordes då en nedsättning af 20 %; rabattprocenten höjdes (mot järnvägsstyrelsens anhållan) från $\frac{1}{25}$ till $\frac{1}{20}$ af väglängdens kilometertal. För sträcka utöfver 800 km. bestämdes afgiften till $\frac{1}{2}$ penni pr km. (mot af järnvägsstyrelsen föreslagna 1 penni) hvilket låga pris och förhöjda rabatt visat sig vara ekonomiskt ofördelaktiga. För I kl. och II kl. var nedsättningen i grundpriset något mindre, rabattprocenten densamma som för III klass.

Efter genomförandet af denna reform steg under första året antalet resande med 28 % och inkomsten med 12 %. Under de gångna månaderna af det andra året har ökningen varit än större.

Ryssland har af alla land det största systemet af statsbanor, och årligen inköpas privatbanor af betydlig utsträckning.

Intet land har så utförlig statistik för järnvägarne som Ryssland. Hvad man kan anmärka, är att den publiceras först 2 à 3 år efter det år, för hvilken den gäller. Tryckta redogörelser för åren efter reformens genomförande d. 1 dec. 1894 funnos sålunda icke. Trafikresultaten fingo inhämtas direkte i kommunikationsministeriet i Petersburg.

Under första året var vid statsbanorna af oförändrad längd stegringen i antalet resande 5,5 %, under andra året 19,7 %, hvilket är en ytterligare bekräftelse på erfarenheten om en nedsättnings icke plötsliga utan successiva verkan.

Under första året efter reformen ökades resornas sammanräknade längd med 24,4 %, under andra året med 36,9 %.

Att dessa procenttal äro så mycket högre än stegringsprocenterna för antalet resande bekräftar fördelen för järnvägarne af rabatt i biljettpriset vid längre resa.

Under första året efter reformen visade inkomsten en ökning af 3,2 %/o, under andra året af 10,6 %/o.

Utgiftsprocenterna under sista året före reformen samt första och andra året efter densamma voro resp. 51,2 %/o, 51,4 %/o, 51,8 %/o, alltså praktiskt taget oförändrade.

För tredje året efter reformen voro de statistiska siffrorna ännu icke färdiga, men enligt meddelande af kommunikationsministern var det ekonomiska resultatet än bättre än under de föregående åren.

Att en reform med nedsättning i grundpriset och införande af rabatt vid längre resor hållit profvet på ett järnvägssystem af sådan utsträckning som i ryska riket och med en allmänhet, som icke är köpstarkare än den svenska, är väl att betrakta såsom ett synnerligen godt bevis för principernas riktighet.

Lägges därtill erfarenheten från Danmark och Finland samt från Ungern, torde man med hög grad af sannolikhet kunna förspå, att, om regeringen använde sin i riksdagsskrifvelsen gifna rättighet samt förordnade en tariff i enlighet med den af persontariffkommittén föreslagna, resultatet skulle blifva till stor båtnad för allmänheten, till betydlig lättnad och förenkling för järnvägsmännen samt till ökning i behållningen.

gällande stadga hafva dessa läroanstalter visserligen "till ändamål såväl att utöfver omfånget för folkskolans verksamhet meddela medborgerlig bildning som ock att grundlägga de vetenskapliga insikter, hvilka vid universitet eller högre tillämpningsskola vidare utbildas". Men i själfva verket äro de så inrättade, som om de hade *blott* det sist angifna syftet, och de fylla den först nämnda uppgiften — att meddela högre medborgerlig bildning — egentligen *blott* så vidt denna sammanfaller med den andra och genom studentexamen realiseras.

Att tala om en afslutning efter kl. III är tämligen meningslöst. Denna klass motsvarar med hänsyn till skolår sista klassen i folkskolan. Men för det vanliga lifvets kraf är en fullständig folkskolekurs vida mera lämpad än 3 klasser af det "allmänna läroverket". Något behof af särskild afslutning på detta stadium föreligger icke.

Från läroverken utexamineras årligen som studenter omkring 700 ynglingar; men *tre gånger så många* afgå årligen från olika klasser utan att ha hunnit detta mål. Ensamt från kl. V och VI: 1 afgå årligen ungefär *lika många* som de äro, hvilka från VII:2 afgå med studentexamen, bortåt 700.

Dessa siffror visa ovedersägligen, att inom samhället finnes ett behof af högre medborgerlig bildning, öfver det mått, som folkskolan kan gifva. Ty märk väl: i den angifna medelsiffran 700 afgående från kl. V—VI: 1 äro *blott sådana lärjungar medtagna, som från skolan gå direkt ut i lifvet*, till jordbruk, till verkstad eller fabrik, till handel, till sjömannens yrke, till lägre militära platser eller in på lägre ämbetsmannabanor; hvaremot sådana, som fortsatt sina studier i tekniska eller med dem likartade läroanstalter (eller som *blott öfvergått från ett till annat läroverk*) icke inräknas¹.

Det moderna samhället ställer mycket olika kraf på sina medlemmars utbildning, allt efter de olika uppgifter de i detta samhälle ha att fylla. Det är skolornas uppgift att så vidt möjligt tillgodose dessa olika kraf. Organisationsfrågor på det offentliga skolväsendets område tillhöra sålunda de socialpolitiska problemen.

Mellan folkskolan med sin 6-åriga kurs och det "allmänna läroverket" med sin 12-åriga (däri inberäknade de 3 år, som förberedelsen för inträde i kl. I kräfver) är nu befast ett svalg — till märklig skada för samhällets kontinuitet liksom för den enskilde.

Visserligen kan det se ut, som om på reallinjen en afslutning vore

¹ *Hela* antalet afgångna från kl. V och VI: 1 utgör omkring 1,000; af dem torde det emellertid vara ungefär en tredjedel, som *blott öfvergår till annat läroverk*.

åsyftad efter kl. V. Men detta är mera sken än verklighet. Sålunda är i kl. V engelskans grammatik fullständigt genomgången liksom modersmålets; den allmänna historien är avslutad; de kemiska naturföreteelserna och läran om jorden expedierade. Men man kunde ungefär med samma rätt tro sig finna en avslutad kurs i kl. IV: där är den tyska grammatiken fullständigt. (d. v. s. till alla delar) genomgången; geografin, aritmetiken, zoologien avslutade; detsamma kan sägas om den botaniska kursen; de fysiska naturföreteelserna äro expedierade.

Å andra sidan företer kl. V några mycket omotiverade och illa anbragta *begynnelse*r utan fortsättning. Ynglingen har med två års arbete inhämtat hela tal och bråk i algebra — en färdighet att addera, subtrahera, multiplicera och dividera bokstafskvantiteter, som naturligtvis är absolut värdelös utan fortsättning. Och han har under sista året börjat ett så svårt språk som franska, med 3 timmar i veckan — en tid som naturligtvis är tämligen gagnlöst bortkastad. På latinlinjen finnes icke heller någon afslutning inom allmänna historien (hvaraf i kl. IV och V genomgås gamla tiden).

Så vidt på skolans läroplan beror, har sålunda lärjungen ingen anledning att afgå från den ena klassen snarare än från den andra. Allt syftar på studentexamen.

På hela den långa vägen från 1:a till 9:e skolåret finns ingen hvilopunkt, intet gränsmärke, där lärjungar och målsmän ha särskild anledning att taga frågan om ynglingens framtida "vitæ genus" under öfvervägande. Hvar han än slutar, har han naturligtvis fått en viss bildning samt vissa i lifvet gagnande kunskaper; men han har också fått kasta bort en dyrbar tid på värdelösa *begynnelse*r.

Och han saknar åtskilligt, som utan tvifvel borde tillhöra en högre "medborgerlig bildning", bl. a. all kunskap om det samhälles politiska, sociala och ekonomiska byggnad, inom hvilket han skall verka¹.

Vi behöfva alltså en genom avslutade kurser och i yttre former markerad gränslinje inom det allmänna läroverket, en verklig afslutning för de 600—700 ynglingar, som årligen lämna detsamma i kl. V och VI: i. Det undre partiet (mellanskolan) kunde då få till särskild uppgift **bibringande af högre medborgerlig bildning**; det öfre partiet (gymnasium) skulle grundlägga vetenskapliga studier.

* * *

¹ Jfr *Stoerk*, Der Staatsbürgerliche Unterricht. Freiburg. i. B. 1893.

Genom en delning af det allmänna läroverket i två större partier — med en gräns, som lärjungan hade att passera vid 16 års ålder — skulle ännu en viktig förmån vinnas.

Den förening af skola och gymnasium, som 1849 i en något hastig vändning och — så vidt nu kan synas — utan tillräckliga skäl kom till stånd, har icke slagit väl ut. Den har haft till följd, att 9-åringen och 18-åringen i disciplinärt afseende behandlas ungefär på samma sätt — ett svårt missgrepp från uppfostringssynpunkt, med stora faror för en sund karaktärsbildning. Den har vidare haft till följd, att undervisningen drifves ungefär på samma sätt med 9-åringen och 18-åringen — med preparation, läxläsning och detaljförhör — till fördärf för lärjungarnas förmåga af initiativ och själfständighet i arbete och uppfattning. Från universitetet höras bittra klagomål öfver att flertalet af studenterna ej duger till annat än att läsa läxor och ta examen — med en barlast af minneskunskaper, som kan vara ganska respektabel, men ack hur otillräcklig, när det gäller att *väl* fylla en plats i samhället och göra en själfständig insats i vårt folks kulturutveckling! I stället för äldre tiders fria studier — visserligen ej sällan planlösa och tidsödande, men förträffliga för karakterens och omdömet bildning — ha vi nu "kurser" med läxor och läxor utan tal. Skolan har flyttat in i universitetet; och ett arbetssätt, som redan på gymnasialstadiet måste anses för en olycka, följer nu ofta studenten upp till de högsta fakultetsproffen. Den alltmer kring sig gripande läxläsningen inom våra högre bildningsanstalter innebär en allvarsam fara för hela vår nationella kultur. Söka vi ej snarligen bot mot detta pluggsystem (med ständigt stigande examensfordringar), skall det inom ett par mansåldrar vara slut med Sveriges kulturella storhet. En af de reformer — ty visserligen krävas många andra — som äro ägnade att stäfja det öfverhandtagande kineseriet och katekesvisdomen (med ty åtföljande rutin och schabloner på det praktiska området), är att åter lösa läroverkens öfre klasser från det alltför tränga sambandet med nederskolan.

* * *

För att tillgodose behovet af högre medborgerlig bildning öfver folkskolans mått, men utan studentexamen, har man visserligen föreslagit flera andra utvägar.

Två läroverkskommittéer (1870—72 och 1882—84) ha velat lämna denna uppgift åt särskilda läroverk ("pedagogier", "kommunalskolor"), som skulle träda i stället för vissa lägre läroverk (de "lägre allmänna läro-

verken" äro som bekant blott paralellafdelningar till de högre läroverkens nedre klasser). Och denna tanke upptogs vid 1898 års riksdag i en motion af lektor Sablin. Med väsentligen samma motivering föreslog regeringen 1887 inrättningen af en "praktisk bildningslinje" inom det allmänna läroverket, men *bredvid* de förutvarande två hufvudlinjerna.

Alla dessa förslag utgå från förutsättningen, att den undervisning, som skall leda till studentexamen och grundlägga vetenskapliga studier, måste redan i de lägsta klasserna drivas på väsentligen *annat sätt* än den, som omedelbart afser det praktiska lifvet. Inom pedagogiska kretsar synes emellertid denna åsikt småningom förlora anhängare. Går man till de särskilda ämnena och söker göra sig reda för hvilka olikheter i metoden som de olika syftmålen skulle kräfvat, brister bevisningen. I fråga om språk och matematik, inom hvilka ämnen krafvet på olika behandling väl skulle vara mest trängande, ha af andra skäl de äldre "strängare", kvasivetenskapliga metoderna i alla fall måst betydligt ge med sig. Att *börja* med grammatisk-logisk *exercis* anses icke vidare nödvändigt; och det matematiska beviset i dess traditionella form har förlorat mycket af sin allenasällgörande kraft eller åtminstone funnits osmältbart för parflarna i småklasserna, oafsedt om de skola utbildas till vetenskapsmän eller till praktiskt folk. Den på psykologisk grund byggda pedagogiken yrkar metodens lämpande efter barnets utvecklingsståndpunkt; ämnet skall meddelas i den form, i hvilken barnet kan tillägna sig detsamma. Krafvet på olika *metoder* i de lägre klasserna, alltefter som olika öfverbyggnader åsyftas, ter sig vid närmare granskning snarast som ett talesätt, bakom hvilket man har svårt att få fatt i någon realitet. Det mesta af de metodiska anvisningar, som gåfvos för 1887 års "praktiska bildningslinje", var af den art, att man ej kunde önska något bättre än att få se det tillämpadt både på real- och latinlinje.

Mot skilda "praktiska" läroverk eller en särskild "praktisk linje" tala såväl ekonomiska som politiska skäl. Naturligtvis skulle upprättandet af ett nytt slags skolor kräfvat betydliga kostnader. Ett 6-klassigt läroverk kräfvat årligen omkring 25,000 kr., utom tomt och byggnad. Man kunde naturligtvis ej tänka på att upprätta sådana *bredvid* de högre allmänna läroverken annat än i några få större städer, t. ex. Stockholm, Göteborg och Malmö¹. Där det högre läroverket har två eller tre hundra lärjungar i sina 9—15 afdelningar (15, om det är fullständigt på både real- och latinlinje), där

¹ Intet läroverk utom dessa tre städer hade läsåret 1896—97 ens 500 lärjungar (Upsala 455, Helsingborg 430, Norrköping 418, Lund 416, Karlstad 403, Linköping 401, Örebro 400).

åtminstone skulle det väl knappast kunna falla riksdagen in att bevilja ytterligare 25,000 kr. för ett nytt läroverk. Kostnaderna för en fullständig skild praktisk "linje" blefve föga mindre. Återstode alltså utvägen att indraga en del läroverk och i deras ställe inrätta "praktiska" skolor — med tvifvelaktig fördel för vår kultur, så vidt det gäller "högre läroverk". Endast de lägre läroverken torde kunna utan skada för samhället (om också möjligen till ringa glädje för resp. städer) förvandlas efter ifrågavarande recept:

Man skulle i alla fall *ej vinna, hvad man vill vinna*, om man verkligen trots de ekonomiska uppoffringarna, inrättade dessa "praktiska läroverk". Så vidt ett högre läroverk af gamla stammen (ledande till studentexamen) funnes i närheten, skulle — om vi bortse från Stockholm och Göteborg, hvilkas folkmängd väl räcker att mata flere läroverk af olika typer — ej någon betydligare minskning märkas i dess lärjungeantal. Samma öfverbefolkning som förut (på sina håll), samma afgang som förut i mellanklasserna! Och ett minimalt lärjungeantal i de "praktiska" skolorna — *därför att föräldrarna ej vilja vid 9 års ålder predestinera sina barn till "praktiskt" folk*. Vi svenskar vilja nämligen i det längsta och så långt vi förmå för våra barn hålla vägen öppen och bekväm att bli ämbetsmän — naturligtvis.

Folkskolans målsmän yrka å sin sida, att äfven den högre medborgerliga bildningen skall byggas på folkskolan ("folkskolan som botten-skola"), på det sätt att lärjungarna från den 6-åriga folkskolan (2 år småskola + 4 årsklasser eg. folkskola) skola öfvergå till en treklassig "mellanskola" (äfven kallad "högre folkskola"). Smäläroverken borde ombildas till sådana öfverbyggnader på folkskolan.

Detta förslag har mycket, som talar för sig. Den allmänbildning som folkskolan gifver, bör med fördel kunna användas som underlag äfven för högre medborgerlig bildning. Smäläroverken som paralellafdelningar till de högre läroverkens tidigare klasser äro visserligen ganska bekväma för de städer, som ha dem, men från statssynpunkt kunna de anses öfverflödiga. Samhället vore bättre tjänt med utvidgade folkskolor (eller folkskolor + mellanskolor).

Att emellertid — som också ingår i programmet — på den utvidgade folkskolan bygga jämväl den grundläggning af vetenskapliga studier, som tillhör gymnasiet, det skall enligt vår öfvertygelse *icke lyckas utan skada för den högre (vetenskapliga) bildningen*. Att intressera sig för denna åligger visserligen icke omedelbart folkskolans målsmän. Så mycket mer, åligger det då andra.

I detta sammanhang skola vi mot dessa vidtgående planer blott anmärka, att de socialpolitiska idéer, som för dem ligga till grund, smaka alltför mycket af doktrin, ta alltför litet hänsyn till de faktiska förhållandena, afse alltför litet det *nuvarande samhällets* behof. Äfven den, som i det hela hyllar samma politiska *ideal* som målsmännen för dessa planer, kan finna dem synnerligen opraktiska.

Dessa öfverbyggnader på folkskolan för meddelande af högre medborgerlig bildning skulle i och för sig vara mycket antagliga; men de skulle — liksom fristående "praktiska läroverk" och en "praktisk bildningslinje" — vara alldeles oförmögna att afhjälpa de olägenheter, *om hvilka i detta sammanhang är fråga*.

Öfverbefolkningen i de högre allmänna läroverken, öfverproduktionen af studenter och ämbetsmannaspiranter skulle icke väsentligt minskas. De 600—700 ynglingar, som årligen lemna *och alltjämt komme att lemna* det allmänna läroverket i mellanklasserna, vore icke hjälpta med den upplysningen, att det *hade varit bättre* för dem att taga vägen genom folkskolan och den därpå byggda praktiska mellanskolan eller genom det "praktiska läroverket". Ty de flesta af dem sluta på grund af anledningar, som deras målsmän, när de insattes i det högre läroverket, *icke kunde förutse*. De flesta gossar, som komma in i detta läroverk, ha studentexamen som mål, ehuru blott hvar fjärde af dem hinner detta mål.

De nuvarande bristerna i fråga om disciplin och studiesätt inom de högre läroverken på gymnasialstadiet vore icke heller i någon mån afhjälpta genom en reform af småläroverken.

* * *

Finge vi åter en afslutning *inom* det högre allmänna läroverket (och dess nuvarande linjer) vid omkr. 16 års ålder, så skulle först och främst de 600—700, som årligen afgå från mellanklasserna, få bättre gagn af sin skoltid. Och denna fördel komme naturligtvis icke blott dem själfva, utan äfven samhället till godo.

Utan tvifvel skulle dessutom många af dem, som nu taga studentexamen, finna det med sin fördel förenligt att stanna vid öfvergången mellan skola och gymnasium. En afslutningsexamen som ett i det yttre synbart mål har sin psykologiska betydelse både för lärjungen och hans närmaste.

Säkert skulle man kunna vänta, att ganska många af dem, som nu taga studentexamen, skulle nöja sig med mellanskolan, i fall den föreslagna

afgångsexamen förbundes med bestämd kompetens för vissa ämbetsmannabanor.

Så kan och bör ske.

Det lider enligt sakkunniges åsikt intet tvifvel, att den allmänna bildning, som kan meddelas i en 9-årig skolkurs (t. o. m. kl. VI: 1), är alldeles tillräcklig för att därpå bygga den fackbildning, som kräfvcs för att blifva t. ex. en duglig post- eller järnvägstjänsteman (på trafikafdelningen naturligtvis). Ingen inbillar sig, att 2:a-grads-ekvationer eller Horatius och Cicero äro nödiga för att sortera bref eller paket, beräkna portoafgifter, dirigera posten och sköta bokföring; eller att den språkkunskap, som en sjätteklassist har, ej skulle vara tillräcklig för en stationsinspektor eller en tullkontrollör. Inom hvarje verk behöfvas speciella fackstudier: sådana måste studenten lika väl som sjätteklassisten inhämta i elevkurser eller under aspiranttjänstgöring.

Men om den allmänbildning, som skulle vitsordas genom den föreslagna afslutningsexamen efter en klass motsvarande VI: 1, vore fullt tillräcklig för en viss bana, då är det en **olämplig lyx** att fordra studentexamen.

Den lyxen betyder:

att i onödan offra tre af ungdomens bästa år;

en utgift på (lägt räknadt) 3000 kr. för person, hvilket för kårer på några tusen personer hvardera betyder en ganska afsevärd årlig national-ekonomisk förlust;

ökade pretentioner och socialt missnöje, när löneinkomsterna — som naturligt är — komma i betänkligt missförhållande till de onödigt höga utbildningskostnaderna.

För vissa banor är visserligen icke genom lag bestämdt, att studentexamen fordras; så t. ex. för postverket. Så länge emellertid en student har större utsikt att "komma in" än den, som saknar detta "mogenhetsbetyg", och så länge vi ha öfverproduktion af studenter, blifva sällan andra än studenter antagna.

Vore det nu så, att af en student i regeln blefve en bättre posttjänsteman än af en sjätteklassist, vore det ju ändå någon reson. I regeln är det *alldeles tvärtom*: en student har svårare att sätta sig in i det praktiska arbetet, är i det hela mindre bildbar, vinner endast undantagsvis samma tekniska färdighet som den, hvilken vid tidigare år vunnit inträde¹.

Äfven för inträde i vissa specialskolor skulle en afgångsexamen från den föreslagna afslutningsklassen lämpa sig synnerligen väl, t. ex. för

¹ Jfr en artikel: "Hvilken utbildning bör lämpligen kräfvcs af den blifvande posttjänstemannen?" i Sv. postarkiv 1898 nr 13.

inträde i högre tekniska läroverk¹, landbruksinstitut och handelsläroverk. För den blifvande ingenjören torde den förmånligaste vägen vara att först genomgå sex klasser i det allmänna läroverket, därefter arbeta ett par år på verkstad eller fabrik, därunder eller därefter inhämta de fordrade studentkunskaperna i matematik, fysik och kemi, och så ingå i Tekniska högskolan².

Men i första hand skulle avslutningen göras för dem, som direkt gå ut i det praktiska lifvet.

* * *

Det förslag, som har största utsikt till framgång, innebär att

1) kl. I—V skulle bilda den gemensamma grundläggningen så väl för dem, som fortsätta till studentexamen, som för dem, hvilka blott önska en högre medborgerlig bildning;

2) efter dessa 5 klasser skulle för dem, som beredas till studentexamen, komma ett fyraårigt gymnasium, för de öfriga en ettårig avslutningsklass; hvadan läroverken alltså i VI: 1 skulle få två linjer: en avslutningslinje och en gymnasielinje.

Det är för öfrigt icke alldeles osannolikt, att ett 3-årigt gymnasium skulle med framgång kunna byggas ofvanpå afgangsklassen. En dylik anordning skulle naturligtvis vålla mindre omkostnader, då kl. VI: 1 endast behöfde ha en linje. Lyckligtvis är den nuvarande läroplanen åtminstone för reallinjen sådan, att den utan stora förändringar låter lämpa sig för en dylik organisation (af ena eller andra slaget).

De önskvärda förändringarna vore:

- a) att kursen i allmän historia, som nu tillhör kl. IV—V, fördelades på kl. kl. IV—VI: 1 och därigenom blefve något fylligare;
- b) att den mindre kurs i fysik, som nu meddelas i kl. IV, förflyttades till kl. V—VI: 1 och utvidgades.

Den praktiska avslutningsklassen skulle hufvudsakligen omfatta: **modersmålet** i tal och skrift (uppsatser, diskussions- och talöfningar, litteraturläsning);

ett eller två **främmande språk** med hufvudsaklig hänsyn till deras *praktiska användning i tal och skrift*;

nyare tidens historia;

ekonomisk geografi (naturalster, industri, kommunikationer, handel);

¹ För inträde i de tekniska elementarskolorna fordras nu 5:te klassens kurs.

² Jfr Tekn. tidskrift 1898, allm. afd. s. 62—67.

praktisk räkning ("politisk aritmetik" samt planimetriska och stereometriska räkneproblem);
 bokföring och affärlära (pänningar, banker, kredit- och försäkringsväsen);
 svensk statskunskap (författning och förvaltning, skatteväsen m. m.);
 naturalhistoria (med hufvudsaklig hänsyn till de ekonomiskt viktiga djuren och växterna) samt hälsolära;
 vissa delar af fysiken.

Flyttas latinets början upp till kl. VI: 1, så att latin- och reallinje först i gymnasiet skilja sig, så skulle afslutningsklassen vara tillgänglig för läroverkets *alla* lärjungar.

Det förtjänar kanske påpekas, att den högre medborgerliga bildning, som skulle vinnas i de allmänna läroverkens 5 lägre klasser jämte en afslutningsklass, *ungefär motsvarar den bildning, som i de högre flickskolorna består landets kvinnor.*

Försök med en afslutningsklass pågå som bekant dels vid Nya Elementarskolan i Stockholm, dels vid Enskilda Läroverket i Upsala¹. För att få den betydelse, den kan få för samhället, måste en sådan afslutning mellertid dels införas vid ett större antal läroverk, dels fastslås som kompetensvillkor för inträde på vissa ämbetsmannabananor (post och telegraf, järnväg, tull, den lägre landsstaten)² och för inträde i vissa specialskolor.

Då skall den öfverproduktion af studenter, som icke står i proportion hvarken till vårt behof eller till våra tillgångar, minskas. Äfven de lärjungar, som i mellanklasserna lämna det allmänna läroverket, skola ha någorlunda full valuta för den tid, de gått i skolan; de skola, om de komma i statens tjänst, ha mindre pretentioner och mindre skulder, än om de måst taga studentexamen, skola alltså ha mindre anledning till socialt missnöje. Gymnasiet skall arbeta med ett mindre lärjungeantal, skall kanske få ett för dess uppgifter mera lämpligt material att arbeta med, och kan ordna sitt arbete på ett för de ungas bildning mera fruktbarande sätt, än nu är möjligt.

Det bästa möjliga urval af ämnen för samhällets olika uppgifter, den bästa möjliga utbildning af dessa ämnen för dessa uppgifter — se där skolpolitikens problem.

Och märk väl, att skolpolitik är socialpolitik.

¹ Se Redog. för Nya Elementarskolan 1897, för Upsala Enskilda Läroverk 1898.

² Det måste uttryckligen stadgas, att studentbetyg vid inträde i t. ex. postverket *icke* ger företräde framför betyg från afslutningsklassen. Företräde skall blott gifvas efter visad duglighet vid aspiranttjänstgöring och efter betygsgrader. Annars komma vi med tiden därhän, ätt endast juris kandidater antagas till poliskonstaplar, endast filosofie doktorer till postvaktmästare.

Några anmärkningar med anledning af E. Svenséns förslag till proportionell valmetod.

Af

Lektor Erik Rosengren.

Olägenheterna af den nu använda metoden för val af riksdagsmän ha särskildt i Stockholm varit så i ögonen fallande, att de ej kunna undgå äfven dem, som eljest icke intressera sig för proportionell representation. En förbättrad valmetod är därför ett problem, som kräfver sin lösning, och hvarje bidrag därtill bör hälsas med tacksamhet. E. Svensén har i de två föregående häftena af denna tidskrift åt frågan ägnat en längre uppsats om "Proportionell representation", hvars värde förhöjes genom det rikhaltiga statistiska material, hvarmed den illustreras. Med anledning af hvad som rör metodens tekniska sida, vill jag framställa några korta anmärkningar.

På tal om föregående förslag göres äfven mitt förslag i Nord. Tidskr. 1896 till föremål för ett sympatiskt omnämmande, för hvilket jag må känna mig tacksam. Allenast riktar han en anmärkning däremot, i det han menar, att jag förbiser eller icke tillräckligt uppskattar "en svaghet i den mänskliga naturen, som lätt kan korsa de bäst uppgjorda beräkningar. Det är", säger han, "en mänsklig svaghet, från hvilken äfven valmän icke torde vara fritagna, att man gärna tror det man vill, och låter måttet af sina förhoppningar bestämmas af sina önskningar. Här vill detta säga, att hvarje parti på förhand med tämligen stor sannolikhet gör räkning på flera platser, än det verkligen har utsikt att vinna." Härpå svaras: det är en känd sak, som äfven jag framhållit, att ett parti kan på förhand veta, huru många platser det *verkligen* äger rättmätiga anspråk på, och huru många platser det således med min metod *verkligen* kan eröfra; och en nödortfigt kännedom af denna metod säger, med hvilken risk partiet röstar

på annat antal. Den mänskliga svaghet, som kan korsa de bäst uppgjorda beräkningar, skulle således bestå däri, att partiet, ehuru det vet, huru många platser det kan eröfra, och ehuru det vet, hvilken risk det löper genom att rösta på annat antal, likväl röstar på flera kandidater, blott därför att det *önskar* att vinna flera platser d. v. s. veterligen önskar det omöjliga. Med förlof, detta är en svaghet, från hvilken äfven valmän torde vara fritagne.

Det torde framdeles blifva tillfälle att belysa det sakernas läge, som kan förutsättas vid ett val, och de fordringar, dels orimliga och motsägande, som man icke får ställa på en valmetod, dels rimliga, som måste uppfyllas af en förnuftig metod. För denna gång tillåter utrymmet endast att hålla diskussionen uppe genom några anmärkningar mot E. Svenséns egen metod. Som utgångspunkt tillåter jag mig att upprepa några af de fordringar, jag i Nord. Tidskr. gjorde gällande i fråga om en god valmetod. Den bör 1:o vara rättvis i sin princip och 2:o verka rättvist, så att den röstande ej bidrager till valet af andra kandidater än dem, han röstat på. Metoden bör 3:o vara öfverskådlig till sina verkningar, och 4:o valresultatet bör erhållas genom en enkel beräkning, 5:o bör valsedelns röstning vara bestämd i och för sig (icke hypotetisk). Härtill kan läggas 6:o att metoden bör vara otvetydigt formulerad, så att valförrättaren verkligen vet, hvad han enligt metoden bör företaga.

Härpå öfvergår jag genast till pröfning medelst exempel. Under förutsättning af den Svensénska metodens användning hafva vid val af 5 representanter 300 röster tillfallit ABCH, 200 DEFI, 99 DEGK, 98 ACBH och 97 BLMN. Sedelflockarne äro ordnade efter storlek. Därpå skall sedlarnes antal 794 delas med 5, då kvöten blir 158. Af de 300 sedlarne i första flocken tillerkännas 158 åt den första kandidaten A och de återstående åt den andre B. Af andra flockens 200 sedlar falla 158 till D och 42 till E. Å tredje flockens 99 sedlar står D främst, men då han är vald, falla de till E. Å fjärde flockens 98 sedlar står A främst, men då han redan är vald, så falla de till C. Af femte flockens sedlar falla 16 till B och öfriga 81 till L. (Jag antar, att föreskriften i E. Svenséns 5:e regel bjuder en sådan fördelning, ehuru intet exempel hos honom är fullt analogt.)

Sammanlagga vi de röstetal, som tillerkänts de å förslag uppförde, så har man 397 röster att fördela på AB och L, 298 att fördela på D och E dessutom har C fått 98 röster. Fördelningstalen blifva 132, 149 och 98. Med fördelningstalet 132 blifva 5 valde, nämligen ABDE och L. Jag kan icke säga, att detta resultat är tillfredsställande. Hvarje parti har fått två kandidater valda, ehuru antalet röstande är så växlande som 300 och 97.

Man kan också säga, att de 98 icke fått någon representant för sina röster (det hade varit likgiltigt om de röstat på CHPR), under det att de 97 erhållit alldes själfständigt kandidaten L, på hvilken intet annat parti röstat. Man måste dock anse, att de 98 bort vara närmare till att erhålla en kandidat vald. Det är det första partiets 300 röster, som här genom fördelningen komma att verka för valet af L, emedan de 97, som röstade på L, händelsevis vid förslaget's uppgörande med 16 röster kompletterade talet 158 för B. De 98, som röstade på första partiets hufvudkandidat i första rummet, blefvo däremot utan inflytande på valet, ehuru de uppställit samma kandidater som detta parti. Hade de däremot haft den smaken att sätta B i stället för hufvudkandidaten i första rummet, så hade deras gemensamme kandidat C blifvit vald. Obehöriga tillfälligheter äro således icke undanröjda därmed, att sedelflockarne tagas i ordning efter sin storlek. Ty just denna synpunkt är tillfällig, men erhåller ett väsentligt inflytande.

Ett annat exempel. Vid val af samma antal representanter hafva 290 röster tillfallit ABC, 200 DEG, 99 GED och 90 B. Kvottalet 135. A och B tillerkännas vardera 135 sedlar, hvarefter 20 tillfalla C. D tillerkännes 135, hvarefter E får 65. G får 99 och fjärde flockens 90 röster tillfalla B. A har alltså fått 135, B 225 och C 20 d. v. s. AB och C 380 röster till lika fördelning. D och E ha tillsammans erhållit 200 och G 90 röster. Med fördelningstalet 100 blifva ABCD och E valda. Enligt D'Hondt's regel borde första och andra flocken vardera erhållit 2 och den tredje 1 representant. Valde hade då blifvit ABDE och G. Den fjärde flocken har genom att rösta på B förorsakat valet af C. Resultatet öfverensstämmer ej med proportionalitetsprincipen, och röstningen har haft annan verkan än den åsyftade.

En egendomlighet hos denna metod är, att den i vissa fall gynnar den minoritet, som vid sedelflockarnes ordnande kommer i lycklig efterhand. Om i en valkrets, som har att utse 5 representanter, vänstern är enig om sina förnämsta kandidater A och B, men ej kan ena sig, om C eller D skall sättas i tredje rummet, så är det minoriteten som vid valet afgår med seger. Sammalunda i fall högern är enig om E i första rummet, men tvistar, huruvida F eller G skall sättas i andra rummet, så är det mindretalet som vid valet genomdrifver sin separatkandidat. Om af vänstern 300 rösta på ABC men 200 på ABD och af högern 150 på EF, men 101 på EG, så segra minoritetslistorna, och ABDEG blifva valda. Detta resultat måste anses mindre lyckligt. Rättvisan fordrade väl, att de söndrade grupperna finge gemensamt svära för de gemensamma kandida-

terna, och att de större grupperna finge sina speciella kandidater valde, den större vänstergruppen C och den större högergruppen F. Valresultatet borde således ha blifvit ABCEF. Men för detta ändamål borde sedelflockarne tagas i omvänd ordning. Därigenom åter skulle majoriteterna komma i lycklig efterhand. Enda medlet att skydda sig mot olägenheterna af denna metod vore en grundlig kännedom om partiställningen. Men här fordrades icke blott den ungefärliga kännedomen om huru många platser ett parti kan med rätta göra anspråk på, utan en minutiös kännedom om de röstandes tillfälliga antal, en kännedom som icke är möjlig.

Om jag rätt uppfattat metodens formulering, synes det alltså som om det största effektiva fördelningstalet — utom att det erhålles på rätt konstiga och obegripliga vägar — icke skulle vara effektivt för åstadkommande af ett rättvist valresultat. Metoden låter ofta den röstande bidraga till valet af andra kandidater än dem, han röstat på, och är beroende af tillfälligheter, som utöfva ett väsentligt inflytande. Den kan då icke vara rättvis i sin princip, ehuru det är svårt att säga, hvad dess princip är.

Det kan slutligen vara af intresse att se, huru ett suppleantval ter sig efter denna metod. Vid den ursprungliga röstningen antaga vi följande material: 300 vänstermän rösta på ABC, 250 moderata på DEF, 99 af högern rösta på GHI och 98 på GKI. Representanter blifva ABDEG. Hvem skall bli suppleant för G? Jo den som skulle blifvit vald, om ej G å valsedlarne förekommit. Vi söka således valresultatet af 300 ABC, 250 DEF, 99 HI och 98 KI. Valde blifva ABCDE. En vänsterkandidat C skulle således bli suppleant för den ende högerrepresentanten G.

Detta må för tillfället vara nog som ett litet inlägg för att hålla diskussionen uppe angående den viktiga frågan om en förbättrad valmetod.

Statsvetenskaperna vid Universitetet.

Af

Professor P. E. Fahlbeck.

Med en ihärdighet, som förtjänar allt erkännande har D:r V. Ljungman i år som flera gånger förut i Riksdagen motionerat om anslag till nya lärostolar uti statsvetenskaperna vid Upsala och Lunds Universitet. De fakta han i motiveringen anför, äro så vältaliga, som man kan önska. Sedan århundradets början har inom den filos. fakulteten den matematisk-naturvetenskapliga ämnesgruppen fått sina lärostolar förökade i Upsala från 4 till 13, i Lund från 3 till 13, på samma sätt den språkvetenskapliga i Upsala från 3 till 10, i Lund från 2 till 8, medan lärostolarne i de historisk-statsvetenskapliga ämnena ökats i Upsala från två till tre, i Lund från en till tre. Bortser man emellertid från historien och den politiska geografin, som ju icke kunna räknas till statsvetenskaperna i egentlig mening, om de ock därmed äga beröringspunkter, så äga dessa för närvarande inom filos. fakulteten i Upsala 1 lärostol, i Lund 1 — säger och skrifver en lärostol vid hvarterda universitetet. Af dessa är därtill den förra en gammal donation (den Skytteanska), den senare tillkommen af omständigheternas tvång vid adjunkturernas ombildning till e. o. professurer, i det att en förutvarande adjunktur i historia blef e. o. professur i Statskunskap, ett ursprung hvarom ännu dess titel vittnar. Dessutom finnas visserligen inom de juridiska fakulteterna lärostolar uti ekonomi och andra närgränsande ämnen såsom stats-, finans- och förvaltningsrätt, men åtminstone de senare äro där helt fångna under ämbetsmannabildningen och den positiva rätten och därigenom mer eller mindre förlorade för vetenskapen.

Sådan är den nakna verkligheten beträffande statsvetenskaperna vid statens högsolor. Man har nästan svårt att för sig förklara ett så

underbart förhållande — att öfriga discipliner, först naturvetenskaperna, sedan språken fått hvar för sig ett halft eller helt dussin nya lärostolar, men statsvetenskaperna intet. Man frågar sig ovillkorligen: hafva då de ämnen, som utgöra föremålet för dessa vetenskaper, hvilka i korthet finnas upptagna i titeln på denna tidskrift: *politik—statistik—ekonomi*, förlorat i betydelse i detta århundrade, eller intaga de endast en obetydlig plats i människornas lif och tänkande? Man skulle tro det efter den askunge-roll, som man med god smak tilldelar dessa vetenskaper i vårt land. Och likväl om någonting är för detta århundrade karakteristiskt, så är det det politiska lifvets och de sociala frågornas trädande i förgrunden. Man brukar säga, att vår tid framför allt karakteriseras af naturvetenskapernas utveckling och framsteg, men man glömmer därvid, att det i fullt ut lika hög grad utmärkes af rörelserna på det politiska och sociala området. Ty huru var det ställt med dessa ting i allmänhet på 1700-talet? De flesta folk ägde då ännu ingen författning, och inom samhället gick allt i gamla fotspår. På intet område äro förändringarne större än här. Sannerligen det snart tilländalupna århundradet är lika mycket den politiska rösträttens och de sociala problemens århundrade som ångans och elektricitetens. Men häraf märkes ej ett spår vid de inrättningar, hvilka borde såsom i en brännspegel samla och återgifva tidens rörelser, universiteten — nämligen de svenska. Ty hos andra folk har man ej varit lika försumlig, om man ock ingenstädes utom möjligen i England vid dess nya högskolor ännu gifvit de politiska och sociala vetenskaperna det utrymme vid universiteten, som deras vikt kräfver.

Likväl finnas särskilda anledningar, hvarför vi här i Sverige borde med kärlek omfatta och drifva just dessa discipliner. Jag behöfver sålunda blott erinra om, att svenskarne en gång varit ett föregångsfolk i afseende på *statistiken*. De första folkräkningarne i nyare tid hafva gjorts här. Och alla förutsättningar finnas för, att den plats, som den svenska statistiken en gång haft, åter skulle kunna intagas, blott vi ägde de nödiga yttre betingelserna därför. Det är i själfva verket en gåta, att med den nationella utveckling som statistiken här fick genom Wargentins, vi icke erhållit lärostolar i statistik vid våra universitet. Men människornas kortsynthet och likgiltighet skapar ej sällan gåtor, inför hvilka folkpsykologien står rådvill.

Och se vi till *politiken* i detta ords ursprungliga mening, nämligen af *statslära*, så hvar skulle en rikare jordmån för dess uppspirande finnas än i vårt land? Det politiska lifvet i Sverige går till baka till hedenhös. Ingenstädes i hela världen utom i England finnes något jämförligt. Men

ej blott i afseende på åldern, äfven till innehållet står Sveriges statslif som ett unicum, så skiftande former har det burit och så innehållsrikt är det just ur vetenskaplig synpunkt. Ty den politiska vetenskapen har till uppgift i främsta rummet att konstatera de olika statsformerna i deras typiska egendomlighet samt framställa deras inre genesis, vidare att uppsåra sammanhanget mellan hvarje sådan statsform och å ena sidan samhällets sociala organisation, å andra förvaltningen m. m. Men hvar finnes ett rikare fält för studier af detta slag än uti de svenska författningarne, som representera så många olika typer från det gammalgermanska konungadömet upp till nutidens konstitutionalism? Som sagdt det gifves blott ett land, England, som kan täfla med Sverige i detta afseende. Allt synes således ägnadt att just hos oss en rik statsvetenskaplig litteratur af detta slag skulle uppstå. Men dess värre, hafva vi af den sorten intet. Ty de verk af Naumann, Rydin m. fl., som vår litteratur äger, höra ej mer än delvis dit. De äro väsendtligen kommentarer till de bestående författningsslagarne, intet annat. Dylika arbeten äro mycket nyttiga och nödvändiga, hufvudsakligen som praktiska hjälpredor och läroböcker i positiv rätt. Men i förhållande till den allmänna statsläran, politiken, äro äfven de blott materialsamlingar likaväl som de texter, som de utlägga. Nej, arbeten af det slag, som för alla tider karakteriserats af Aristoteles' Politeia, och som i nyare tid gifvits af en Bodinus, en Grotius, en Locke, en Montesquieu och en mångfald mindre män — sådana arbeten sakna vi fullständigt. Den politiska vetenskapen har hos oss icke vunnit en utveckling, svarande mot de rika politiska erfarenheter, som här samlats under århundraden och tid efter annan äfven satt frukt uti en mängd skiljaktiga författningsurkunder. Äfven detta är en gåta, som icke är lätt att förstå sig på.

Det anförda torde vara nog för att visa, i hvilken grad just statsvetenskaperna bort äga en gynnsam jordmån i vårt land, och huru liten framgång de detta oaktadt rönt. Blott som ett symptom på vår blindhet i detta stycke skall jag ytterligare erinra om, hurusom man vid Göteborgs Högskolas förseende med lärostolar nyligen inrättat en professur uti — hebreiska, medan man ännu ingen har i statskunskap. Man kunde tro sig tillhöra slutet af 1600-talet i stället för af 1800-talet. Men jag skall icke anklaga. Vi bära alla skulden för den vanrykt, hvaruti dessa vetenskaper befinna sig. Vid Universiteten har jalousien mellan hvarjehanda ämnen, som tränga sig om vederbörandes gunst i afseende på anslag och platser, förlamat arbetet för dessa discipliners utveckling. Hos Regeringen åter göra sig företrädesvis de praktiska behofven gällande med den följd i detta

fall, att ämnen som statistik, politik och ekonomi, hvilka icke förekomma på de allmänna läroverkens schema få stå tillbaka. Här af ock dessa för vetenskaperna främmande hopkopplingar af t. ex. statskunskap och geografi, statskunskap och historia o. s. v., som i senare tid till allmän förargelse sett dagen. Inom Riksdagen åter, där dock intresset för dessa vetenskaper borde vara lefvande, har sparsamheten hindrat allt verksamt initiativ. Och den stora allmänheten slutligen samt pressen, dess naturliga språkrör, huru ha de förhållit sig härtill? Äfven det är en gåta, hvars lösning dock torde ligga uti en aldrig öppet uttalad men dock förefintlig fruktan för att uti nyupprättade lärostolar af detta slag få icke ett stöd men en motståndare till egnå politiska doktriner. Om också icke fullt medvetet spelar här *die Gesinnungsfrage* ett ganska bestämmande inflytande. Den ene skulle vilja ha en professur i protektionism, den andre i frihandel, den ene i liberalism, den andre i konservatism o. s. v. Och då man icke kan vara säker på att så få det, så vill man hellre ingenting ha. Man glömmer härvid, att ingenstädes den allsidiga uppskattningen af alla rörelser och riktningar är så naturlig som inom vetenskapen, och att den doktrinära ensidigheten är lika onaturlig för den verkliga vetenskapsmannen som själfklar för den okunnige eller halfbildade praktikern.

Som sagdt, vi bära alla skulden för att statsvetenskaperna blifvit så försummade i vårt land. Huruvida Dr Ljungman denna gång skall hafva bättre lycka med sig än förut, är ovisst. Hans indelning af statsvetenskaperna kan icke fullt godkännas. Man skulle i främsta rummet vilja ha lärostolar uti de tre ofvan nämnda facken för att så af dem och andra bilda en statsvetenskaplig sektion vid sidan om de nuvarande naturvetenskapliga och humanistiska. Eller kanske väl så bra vore att, såsom han närmast föreslår, upprätta lärostolar blott uti "statsvetenskap", då de blifvande innehafvarnes läggning samt lokala förhållanden — det är nämligen icke nödigt att full likformighet mellan universiteten är rådande — finge bestämma, hvilken gren som af den ena och den andra lärostolen blefve företrädd. Men allt detta är enskildheter af underordnad betydelse i jämförelse med den stora frågan att få eller icke få nya lärostolar inom dessa vetenskaper, som så orättvist lämnats i glömska och som dock mer än andra borde vara för oss nationella och därtill äro att räkna bland de dominerande vetenskaperna nu men framför allt i framtiden.